

Міністерство освіти і науки України
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ НУО З ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ВПО В ПРИЙМАЮЧИХ
ГРОМАДАХ**

Здобувачки II року
групи МОСПм-1-24-1.4д
другого (магістерського) рівня освіти

Шайдемани Ганни Миколаївни

Науковий керівник:

Лютий Вадим Петрович,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Київ-2025

АНОТАЦІЯ

Шайдемани Г.М. Впровадження програм НУО з підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО в приймаючих громадах. Магістерська робота за спеціальністю 231 «Соціальна робота» за освітньою програмою 231.00.01 «Соціальна робота». Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Київ, 2025.

У магістерській роботі досліджено проблему підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах України в умовах воєнного стану.

В роботі охарактеризований процес соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах, розкрито програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО як засіб їхньої соціальної адаптації, представлені результати експериментального впровадження програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО в умовах приймаючої громади.

Результати експериментального дослідження засвідчили підвищення рівня знань дітей про безпечну поведінку, зниження рівня тривожності та позитивні зміни у соціальній поведінці учасників програми. Обґрунтовано можливості масштабування та адаптації програми для інших приймаючих громад України.

Ключові слова: діти внутрішньо переміщених осіб, соціальна адаптація, безпека життєдіяльності, приймаюча громада, соціально-педагогічна підтримка.

ABSTRACT

Scheidemann, G. M. Implementation of NGO Programs Aimed at Enhancing the Level of Life Safety of Internally Displaced Children in Host Communities. Master's thesis in the specialty 231 «Social Work», educational program 231.00.03 «Monitoring and Evaluation of Social Programs». Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2025.

The master's thesis examines the problem of enhancing the level of life safety of children who are internally displaced persons (IDPs) in host communities of Ukraine under the conditions of martial law.

The study characterises the process of social adaptation of internally displaced children in host communities and substantiates life safety enhancement programs as an effective means of supporting their social adaptation. The thesis presents the results of the experimental implementation of a life safety enhancement program for internally displaced children within a host community.

The findings of the experimental study demonstrate an increase in children's knowledge of safe behaviour, a reduction in anxiety levels, and positive changes in the social behaviour of program participants. The possibilities for scaling up and adapting the program for other host communities in Ukraine are substantiated.

Keywords: internally displaced children, social adaptation, life safety, host community, socio-pedagogical support.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ВПО В ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ.....	8
1.1. Проблеми соціальної адаптації дітей ВПО в приймаючих громадах.....	8
1.2. Підвищення рівня безпеки дітей ВПО як умова їхньої соціальної адаптації.....	29
Висновки до першого розділу.....	42
РОЗДІЛ 2. ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ВПО.....	45
2.1. Програма підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО.....	45
2.2. Методологія експериментального впровадження програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО	55
2.3. Результати експериментального дослідження ефективності програми.....	63
2.4. Перспективи масштабування та адаптації програми для інших приймаючих громад України.....	76
Висновки до другого розділу.....	87
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми. Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабне внутрішнє переміщення населення, у тому числі дітей, які опинилися в умовах вимушеної адаптації до нових соціальних та освітніх середовищ. За даними UNICEF та УВКБ ООН станом на кінець 2024 року в Україні є близько 3,6 млн внутрішньо переміщених осіб, з яких приблизно 24% або 0,86 млн внутрішньо переміщених дітей. Ця категорія дітей є особливо вразливою до психологічних, соціальних та фізичних ризиків, пов'язаних із втратою звичного середовища, травматичними подіями та необхідністю інтеграції у приймаючі громади.

Одним із ключових викликів є забезпечення безпеки життєдіяльності дітей ВПО, що охоплює як фізичний захист та навички безпечної поведінки, так і психологічну стійкість та соціальну адаптацію. Міжнародний досвід (UNICEF, Save the Children, WHO) свідчить, що програми безпеки, інтегровані в освітній процес та позашкільну діяльність, значно знижують рівень тривожності та підвищують здатність дітей ефективно діяти в потенційно небезпечних ситуаціях. Проте в Україні такі програми поки що впроваджуються фрагментарно та не завжди враховують специфіку потреб дітей ВПО у конкретних громадах.

В умовах воєнного стану та тривалого впливу стресових факторів актуальним стає створення та апробація ефективних програм, спрямованих на підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО, з урахуванням місцевого контексту та ресурсів приймаючої громади.

Об'єкт дослідження – процес соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах.

Предмет дослідження – програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО у приймаючих громадах як засіб їхньої соціальної адаптації.

Мета дослідження – розробити та апробувати програму НУО, спрямовану на підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО в приймаючих громадах.

Основні завдання дослідження:

- 1) проаналізувати проблеми соціальної адаптації дітей ВПО в приймаючих громадах
- 2) дослідити сутність та структуру безпеки життєдіяльності дітей як умови їхньої соціальної адаптації в громаді
- 3) здійснити огляд вітчизняних і міжнародних програм забезпечення безпеки дітей ВПО;
- 4) розробити програму НУО з підвищення рівня безпеки дітей ВПО в приймаючій громаді;
- 5) впровадити запропоновану програму та провести оцінювання її результатів в умовах приймаючої громади.
- 6) обґрунтувати рекомендації щодо перспектив масштабування та адаптації програми для інших приймаючих громад в Україні.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс теоретичних та емпіричних методів, що дозволяє всебічно оцінити ефективність програми підвищення безпеки життєдіяльності дітей ВПО. До емпіричних методів належать анкетування для вимірювання рівня знань дітей про правила фізичної, соціальної, мінної та інформаційної безпеки, використання шкали Спілбергера для кількісного визначення рівня тривожності, систематичне спостереження за поведінковими змінами дітей, а також опитування педагогів і батьків для якісної оцінки впливу програми. Отримані дані опрацьовано з використанням t-критерію Ст'юдента, що дало змогу перевірити статистичну значущість різниць між експериментальною та контрольною групами й обґрунтувати висновки щодо результативності програми.

Організація та база проведення дослідно-експериментальної роботи. Експериментальна перевірка програми здійснювалася на базі НУО "СОС Дитяче Містечко" в м. Бровари Київської області – благодійної установи

міжнародної організації SOS Children's Villages Ukraine, що забезпечує сімейні форми виховання, психосоціальну та освітню підтримку дітям, які пережили травму та мають досвід переміщення.

Результати дослідження опубліковані в статті:

Шайдеманн А. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб: сучасні виклики та напрями підтримки в приймаючих громадах. *ГРААЛЬ НАУКИ*, 2025, №59. С:677-683.

Структура роботи: Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (50 найменувань) та чотири додатка. Загальний обсяг роботи становить 111 сторінок, із них – 92 сторінок основного тексту. Роботу ілюстровано двадцять однією таблицею та одним рисунком.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ВПО В ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ

1.1. Проблеми соціальної адаптації дітей ВПО в приймаючих громадах

Поняття «внутрішньо переміщені особи» (ВПО) є ключовим для розуміння соціально-педагогічного контексту підтримки дітей, які опинилися в умовах вимушеного переселення. Згідно з академічними джерелами, існують різні підходи до визначення ВПО, що відображають багатогранність цього явища. Старинський М.В. виділяє три основні підходи: причинний, політико-правовий та міграційний [1]. Причинний підхід акцентує на обставинах, що змусили особу покинути місце постійного проживання. Політико-правовий підхід наголошує на належності особи до певної держави, де вона отримує відповідний статус. Міграційний підхід розглядає ВПО як елемент ширшої міграційної політики. В Україні, з огляду на повномасштабне вторгнення, визначення ВПО набуває особливого значення, оскільки стосується мільйонів громадян, які були змушені залишити свої домівки, але залишилися в межах країни. У відповідності до Статті 1, ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) та ООН, станом на 2024 р. в Україні перебуває більше 3,8 млн внутрішньо переміщених осіб, з

яких понад 870 тис. становлять діти до 18 років [3]. Ця цифра підкреслює масштабність гуманітарної кризи та гостру необхідність розроблення комплексних соціально-педагогічних програм для підтримки дітей ВПО. Для розуміння проблематики важливо розрізняти поняття «діти ВПО» від інших уразливих груп: діти, які залишилися в зонах конфлікту, діти біженців та діти, що постраждали від насильства. Хоча ці групи мають спільні риси, специфіка дітей ВПО полягає у тому, що вони залишаються в межах однієї держави, але в чужому для них соціокультурному середовищі.

За офіційною статистикою Міністерства соціальної політики України [4], діти ВПО становлять найбільшу групу серед вразливого населення. Серед них спостерігається непропорційно висока кількість сиріт, дітей з інвалідністю, дітей з одного з батьків та багатодітних сімей. Регіональний розподіл показує, що більшість дітей ВПО перебуває у великих містах (Київ, Харків, Одеса, Львів) та менш чисельна у малих та середніх громадах [4]. Середній вік дітей ВПО становить 10–12 років, що припадає на критичні періоди розвитку особистості та когнітивних функцій. Крім того, статистика показує, що багато дітей ВПО мають досвід одночасного впливу кількох травматичних подій: спостереження бойових дій, втрата близьких, руйнування домівки, розлука з членами сім'ї та адаптація до нового оточення.

Діти ВПО є особливо вразливою категорією, оскільки вони переживають вимушене переміщення в період формування особистості, що може мати довготривалі наслідки для їхнього розвитку. Їхні особливості визначаються не лише віком, але й психологічним станом, освітніми потребами та соціальною адаптацією в нових громадах. Важливо враховувати, що досвід війни та переміщення накладає значний відбиток на всі аспекти їхнього життя.

Далі, ми перейдемо до аналізу питання соціальної адаптації дітей ВПО в приймаючих громадах. В першу чергу, ми проаналізуємо різноманітні підходи до визначення поняття «соціальна адаптація» в науковій літературі (табл. 1.1).

Підходи до визначення поняття «соціальна адаптація» у науковій літературі

Автор	Визначення
С. Кравцов [5]	«Соціальна адаптація це як відповідність внутрішніх відносин зовнішнім. У подальшому, соціальній адаптації присвячувалося досить багато робіт соціологів, психологів, етнографів, науковців і практиків менеджменту. Соціальна адаптація замінюється часто такими поняттями як соціалізація, пристосування, формування, розвиток тощо»
Василик А. [6]	«Соціальна адаптація полягає в пристосуванні особи до соціального середовища, її інтеграцію в соціальну групу, прийняття нею принципів, правил та норм поведінки цієї групи (що є ключовими складовими корпоративної культури). Таким чином, під соціальною адаптацією слід розуміти процес, який передбачає ознайомлення з соціальним аспектом організації. Розрізнять такі форми соціальної адаптації як акомодация (підпорядкування вимогам без критики), конформізм (вимушеного підпорядкування) та асиміляція (добровільне прийняття норм та правил).»
Ярошенко В. В. [7]	«Соціальна адаптація – це процес, який передбачає пристосування індивідуума до безперервних соціальних змін, які відбуваються під дією інновацій та нашарування незавершених адаптивних станів, які при цьому виникають. Тобто соціальна адаптація є незавершеним процесом, який ніколи не стоїть на місці і не припиняється»

Джерело: складено автором на основі праць вказаних вчених [5-8]

Узагальнюючи наведені підходи, можна відзначити, що всі автори розглядають соціальну адаптацію як процес, а не разову подію. У С. Кравцова акцент робиться на відповідності внутрішніх установок людини зовнішнім соціальним умовам, що зближує адаптацію з поняттями соціалізації та

пристосування. А. Василик деталізує її як входження особи в соціальне середовище й групу через прийняття норм, правил і принципів, виділяючи різні форми адаптації (конформізм, асиміляція). В. Ярошенко підкреслює динамічний характер соціальної адаптації – постійне пристосування до безперервних соціальних змін, яке ніколи не є завершеним. Закон України про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання, конкретизує цей процес щодо колишніх засуджених, наголошуючи на засвоєнні ними суспільного досвіду з метою повернення до самостійного, соціально-нормативного життя.

Якщо досліджувати термін «Соціальна адаптація ВПО», то воно не зустрічається у вітчизняній літературі. У сучасних умовах інтеграція ВПО передбачає не лише відновлення базових прав, таких як доступ до житла чи соціальних послуг, але й створення можливостей для самореалізації, участі в громадському житті, розвитку власного потенціалу. Напрями соціальної інтеграції можуть відрізнятись залежно від регіонального контексту, вікових, гендерних і соціально-економічних характеристик ВПО, однак існують ключові спільні орієнтири, що є універсальними для будь-якої стратегії включення.

Соціальна інтеграція ВПО є критично важливою для стабільності та розвитку як самих переміщених осіб, так і приймаючих громад. Вона сприяє зниженню соціальної напруженості, запобігає дискримінації, створює умови для рівноправного співіснування та забезпечує сталий розвиток суспільства [9, с. 225-227]. Одним із ключових інструментів соціальної адаптації ВПО є психологічна підтримка. Вона включає індивідуальні консультації з психологом, групові заняття з підтримки та терапії, а також співпрацю з громадськими організаціями та волонтерами.

У контексті ВПО соціальна адаптація і соціальна інтеграція перебувають у відносинах «етап–результат»: адаптація є початковим процесом індивідуального пристосування переміщеної особи до нових умов, подолання стресу, засвоєння норм і правил приймаючої громади, тоді як інтеграція означає більш глибокий рівень включення, за якого ВПО стають

повноправними учасниками економічного, соціального й культурного життя громади, мають рівний доступ до ресурсів і можливостей та сприймаються не як «переселенці», а як повноцінні члени місцевого співтовариства.

В свою чергу за Т. Алексєєнко, соціальна адаптація дітей вимушених переселенців визначається як процес їхнього активного пристосування до умов нового соціального середовища, прийняття його цінностей і норм, формування адекватної системи стосунків із приймальною громадою, інтеграції в соціальні групи нового поселення [10, с. 76].

Ю. Жданович наголошує, що результатом адаптації дітей вимушених переселенців є їхня адаптованість до нових умов поселення, що характеризується здатністю особистості задовольняти свої потреби в тій чи тій ситуації в конкретному соціальному середовищі, а також виконувати наведені нижче функції, якими є адекватне сприймання навколишньої дійсності та власного організму; адекватна побудова системи відносин та спілкування з іншими; здатність до навчання, організації дозвілля та відпочинку [11, с. 207].

Отже, соціальну адаптацію дітей ВПО в приймаючих громадах можна охарактеризувати як багатовимірний процес пристосування дитини до нових соціальних умов після вимушеного переміщення, що охоплює прийняття цінностей і норм приймаючої громади, формування безпечних і стабільних стосунків з оточуючими, включення в освітнє, культурне й соціальне середовище та відповідне відновлення психологічної стабільності та безпеки.

Чим різноманітнішим і багатшим є соціокультурне середовище, тим легше кожній дитині виявити та розкрити свої індивідуальні здібності, спираючись на власні інтереси та хобі, в процесі взаємодії з навколишнім світом. Це, відповідно, полегшує процес соціальної адаптації дитини. Водночас ефективність такої адаптації визначається не лише індивідуальними чинниками. Важливу роль відіграють і групові фактори впливу.

В табл. 1.2 наведено основні чинники громади, що визначають ефективність адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб. Як ми бачимо, ключову роль відіграють саме зовнішні, соціальні умови – наявність

підтримуючого оточення, доступ до освіти й дозвілля, сприятливий мікроклімат у сім'ї та економічна стабільність приймаючої громади, які спільно формують середовище для успішної адаптації дітей ВПО.

Таблиця 1.2

Основні групові чинники, що визначають ефективність адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб.

Чинник	Його опис
Наявність мережі соціального та психологічного супроводу	підтримка з боку соціальних служб, шкіл, волонтерів чи громадських ініціатив, що допомагає дітям пережити травму, відновити впевненість, сформувати соціальні зв'язки
Можливості для участі у навчальній, освітній, культурній діяльності	доступ до навчання, позашкільних занять, творчих або спортивних активностей, що сприяє розвитку здібностей, соціалізації, адаптації до нового середовища та формуванню відчуття нормального дитинства.
Сприятлива соціальна атмосфера в сім'ї та серед однолітків	коли діти знаходять підтримку і розуміння серед інших дітей (однокласників, співмешканців, інших ВПО чи місцевих), це зменшує відчуття ізоляції, допомагає швидше адаптуватися
Економічна та житлова стабільність приймаючої громади	коли сім'я переселенців має можливість забезпечити стабільне проживання, доступ до ресурсів, соціальних послуг, це створює основу для стабільної адаптації дітей.

Джерело: складено автором на основі [11-12]

Соціальна адаптація внутрішньо переміщених дітей до нової школи є одним із найважливіших складників адаптації родини за місцем переселення. Допомогти дитині інтегруватися в новий колектив, включити її в освітній процес, зменшити рівень стресу, не виділяти з-поміж інших учнів як «жертву», мотивувати вчитися – це колосально важлива частина роботи, яку сьогодні мають на високому професійному рівні виконувати педагогічні працівники. І найперше з чого слід почати – налагодити ефективну комунікацію.

На сьогоднішній день серед ефективних та практико дієвих інструментів комунікації вчителів із дітьми, які пережили стрес, можна окреслити такі: емоційний діалог, розвивальний зворотний зв'язок, або фідбек, та шеринг. Перелічені форми комунікативної взаємодії доцільно використовувати в процесі навчальної та виховної діяльності з учнями-переселенцями в умовах закладу освіти. «Емоційний діалог – це особливий вид взаємодії дорослої людини з дитиною, під час якої дитина проявляє свої почуття, переживання та емоції, а дорослий (класний керівник, соціальний педагог, психолог), своєю чергою, реагує відповідно до переживань, викликаних словами чи поведінкою дитини» [13, с. 19].

В підручнику «Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни» зазначено, що необхідно дотримуватися алгоритму побудови емоційного діалогу, а саме:

1. Слід створити середовище безпеки і довіри, щоб до діалогу спонукав не примус, а потреба дитини.

2. Під час розмови слід використовувати відповідні стратегії активного та емпатичного слухання:

- необхідно підтримувати зоровий контакт;
- реагувати на сказане жестами, за допомогою використання міміки (наприклад це кивання головою);
- за потреби використовувати заохочувальні фрази: «так», «ага», «зрозуміло», за рахунок яких можливо легко підтримувати розмову;
- називати емоції дитини, відокремлюючи почуття і реакції / дії;
- реагувати на паузи як на абсолютно нормальну потребу дитини, для того аби зібратися з думками, та підібрати правильні слова.

3. Вибудовувати взаємодію на основі спостереження та аналізу власних почуттів та реакцій, викликаних розмовою.

4. Спонукати дитину до вираження сильних емоцій чи задоволення бажань / потреб через гру, за допомогою уяви чи фантазії [13, с. 19].

Процес налагодження комунікативної взаємодії з учнями-переселенцями в першу чергу має будуватися на основі врахування того факту, що це особлива категорія дітей, які зазнали травматичного досвіду. Тому сьогодні педагогам слід з обережністю ставитися до окремих питань у процесі ведення діалогу з ними, аби не спровокувати появу негативних переживань через болючі спогади з минулого.

При побудові комунікативної взаємодії з дітьми-переселенцями важливо:

1. Не розпитувати в дитини про військові дії, які вона могла побачити, про те, як їй було, коли лунали сирени, вибухи та постріли.
2. Не розпитувати дитину про тих, хто залишився в неї в місцях ведення бойових дій.
3. Не порушувати особистісні кордони дитини, обов'язково треба запитати в дитини, чи можна взяти її за руку / обійняти, перш ніж це зробити.
4. Не проявляти нещирі емоції (діти відчують нещирість дорослих, що може негативно вплинути на налагодження комунікації та міжособистісної взаємодії).
5. Не обговорювати в присутності дитини травмувальні події, пов'язані з військовими діями.
6. Не ставити питання на кшталт: «А як у тебе вдома було?» Краще його замінити на: «А як тобі подобається?» або «Як би тобі хотілось?» [14, с. 8]

Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб супроводжується низкою проблем, які зумовлені як індивідуальними, так і груповими чинниками. Попри важливість соціальної підтримки, доступу до освіти, стабільного середовища та якісної комунікації з педагогами, діти-переселенці часто стикаються з бар'єрами, що уповільнюють їх інтеграцію. Однією з ключових проблем є пережитий травматичний досвід, який ускладнює адаптацію в нових соціальних умовах: діти можуть мати високий рівень тривожності, страхи, труднощі у взаємодії з однолітками, підвищену залежність від дорослих. Додатковими викликами виступають переїзд, зміна

школи чи дитячого садка, втрата звичного середовища та друзів, а також відсутність стабільності, що впливає на емоційний стан і поведінку. Навіть за наявності інструментів підтримки, таких як емоційний діалог чи безпечна комунікація, педагогам доводиться працювати з дітьми, які мають різну готовність до взаємодії, різний рівень психологічних травм та унікальні потреби, що вимагає високої чутливості та професійності.

Вимушене переміщення суттєво впливає на психологічні, соціальні й освітні особливості дітей, а адаптація потребує диференційованого та чутливого підходу (в залежності від віку дитини) та інтегрованої підтримки з боку сім'ї, педагогів і приймаючої громади. На тлі цих проблем труднощів проявляються і специфічні проблеми, характерні для різних вікових груп дітей ВПО, які буде розглянуто далі.

Дошкільнята (3–6 років) часто виявляють регресивні зміни в поведінці: повернення до попередніх стадій розвитку (наприклад, енурез, регресія мовлення), страхи темряви, шумів, звуків, що нагадують артилерійські обстріли. У них спостерігаються проблеми з адаптацією до нових дитячих установ, важкість розлуки з батьками, надмірна залежність від дорослих опікунів [15].

Молодші школярі (7–12 років) демонструють широкий спектр психологічних реакцій: підвищену тривожність, агресивність, гіперактивність, руйнівну поведінку. Вони можуть виявляти труднощі з концентрацією уваги, гіршу успішність у школі, проблеми з налагодженням нових дружб. На цьому етапі розвитку діти стають більш свідомі соціальних вимірів переміщення та можуть переживати сором, відчуття вини або двозначне сприйняття себе як «не звідси» [16].

Підлітки (13–18 років) часто розвивають стратегії адаптації, що можуть бути як конструктивними, так і деструктивними. Вони можуть наслідувати дорослих у копінг-стратегіях (комп'ютерні ігри, соціальні мережі, ризикована поведінка), виявляти депресивні симптоми, соціальну ізоляцію, проблеми з ідентичністю. Крім того, для підлітків особливо гострою є проблема розлуки

з друзями та соціальною мережею, що залишилися на неокупованих територіях або за кордоном [17].

Вимушене переміщення внаслідок збройного конфлікту в Україні суттєво впливає на вікові, психологічні, освітні та соціальні особливості дітей ВПО. Кожна вікова група реагує на стрес та зміни по-різному, що вимагає диференційованого підходу до їхньої підтримки.

Психологічні особливості: діти ВПО часто переживають травматичний досвід, що може проявлятися у підвищеній тривожності, агресії, порушеннях сну, труднощах з концентрацією уваги та емоційною нестабільністю. Втрата почуття безпеки, розрив соціальних зв'язків та невизначеність майбутнього призводять до значного психологічного навантаження. Залежно від віку, ці прояви можуть мати різну інтенсивність та форми. Наприклад, у дошкільнят можуть спостерігатися регресивні зміни в поведінці, тоді як у підлітків – депресивні стани та соціальна ізоляція.

Психологічні дослідження, проведені за участю ЮНІСЕФ в 2024 році [18], показують, що значна частина дітей ВПО мають ознаки тривожних розладів, симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та депресивні розлади. Ці показники значно перевищують норму для дітей в умовах миру та вказують на необхідність забезпечення психологічної підтримки як в школах, так і в громадах.

Освітні особливості: війна та переміщення спричинили значні освітні прогалини для дітей ВПО. Руйнування шкіл, перехід на дистанційне навчання, відсутність стабільного інтернету та електроенергії ускладнюють доступ до якісної освіти. Психологічний стрес та труднощі з адаптацією в нових навчальних колективах також негативно впливають на мотивацію до навчання та успішність. Багато дітей ВПО продовжують навчання онлайн, навіть перебуваючи на території України в приймаючих громадах, що створює додаткові виклики для їхньої соціалізації та інтеграції.

За даними UNICEF та міжнародного дослідження PISA-2022 [19], освітні прогалини дітей ВПО становлять у середньому 1,5–2 роки навчального

матеріалу, особливо у математиці та мовах. Крім того, спостерігається зниження охоплення дітей ВПО освітою під час тривалого конфлікту, з огляду на психологічне виснаження, проблеми з адаптацією та відсутність матеріальних ресурсів у багатьох сім'ях.

Соціальні особливості: адаптація дітей ВПО до нових соціальних умов є складним процесом. Вони стикаються з необхідністю налагодження нових соціальних зв'язків, інтеграції в нові колективи та подолання соціальної ізоляції. Втрата звичного соціального оточення, друзів та родичів може призвести до відчуття самотності та відчуженості. Успішна соціалізація залежить від багатьох факторів, включаючи підтримку з боку сім'ї, школи та громади. Дослідження соціальної адаптації показують, що діти ВПО потребують у середньому 6–12 місяців для формування стійких соціальних зв'язків у новій громаді, хоча емоційна адаптація може тривати значно довше.

Діти ВПО стикаються з низкою серйозних проблем, які потребують комплексного підходу та системної підтримки. Ці проблеми взаємопов'язані та посилюють одна одну, створюючи значні виклики для їхнього повноцінного розвитку та інтеграції.

Однією з найглибших проблем є травматичний досвід, пов'язаний з війною та вимушеним переміщенням. Діти могли бути свідками бойових дій, втратити близьких, пережити руйнування своїх домівок. Цей досвід може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних розладів, депресії та інших психологічних проблем. Наслідки травми можуть проявлятися у поведінкових змінах, емоційній нестабільності, порушеннях сну та апетиту. Крім того, при тривалому впливу травматичних факторів у дітей розвивається складна ПТСР, яка характеризується не лише симптомами ПТСР, а й порушеннями в регуляції емоцій, самосприйманні та стосунках з іншими людьми.

Переїзд до нової громади супроводжується значними труднощами адаптації. Дітям необхідно пристосовуватися до нового оточення, незнайомих людей, інших правил та традицій. Це може викликати стрес, відчуття

невпевненості та страху. У роботі О. Горчинської зазначено, що особливо складною є адаптація до нового навчального закладу, де діти можуть зіткнутися з булінгом, нерозумінням з боку однолітків та вчителів [20]. Природа цих труднощів може включати лінгвістичні бар'єри (якщо приймаюча громада використовує інший діалект або мову), культурні відмінності та явне або приховане дискримінування.

Вимушене переміщення та зміни у форматі навчання призводять до значних освітніх прогалин. Діти можуть пропустити значний обсяг навчального матеріалу, мати труднощі з «наздоганянням» програми, особливо якщо вони навчалися в різних освітніх системах або мали перерви в навчанні. Відсутність доступу до необхідних ресурсів, таких як підручники, комп'ютери та інтернет, також поглиблює ці прогалини. Додатковим фактором є психологічна готовність до навчання: діти в стані стресу та тривоги часто не здатні сконцентруватися, що призводить до погіршення успішності незалежно від наявності ресурсів.

Втрата звичного соціального оточення та труднощі з налагодженням нових зв'язків можуть призвести до соціальної ізоляції. Діти ВПО можуть відчувати себе самотніми, відстороненими, незрозумілими. Це може вплинути на їхню самооцінку, розвиток комунікативних навичок та загальне психологічне благополуччя. Соціальна ізоляція також може перешкоджати їхній інтеграції в приймаючу громаду. Важливим аспектом є також розрив контакту з друзями та родичами, які залишилися на контрольованих територіях або виїхали за межі України, що створює довгострокове психологічне навантаження та відчуття неповноти.

Багато сімей ВПО опинилися в матеріально складній ситуації. Втрата житла, майна та джерел доходу призводить до бідності та нестабільності. Це впливає на здатність батьків забезпечити базові потреби дітей, включаючи харчування, одяг, медичну допомогу та освіту. Матеріальні труднощі часто супроводжуються психологічним стресом у батьків, що негативно позначається на якості сімейних відносин та емоційній підтримці дітей.

Ефективна соціально-педагогічна підтримка дітей ВПО можлива лише за умови тісної співпраці та координації зусиль усіх ключових суб'єктів: сім'ї, школи, громади та держави. Кожен з цих інститутів відіграє унікальну та незамінну роль у процесі адаптації та розвитку дітей.

Сім'я є первинним і найважливішим джерелом підтримки для дитини. В умовах переміщення сім'я забезпечує відчуття безпеки, стабільності та любові. Батьки повинні створювати сприятливу психологічну атмосферу, надавати емоційну підтримку, допомагати дітям справлятися зі стресом та адаптуватися до нових умов. Важливо, щоб батьки були обізнані з можливими психологічними проблемами дітей ВПО та знали, куди звернутися за професійною допомогою. В дослідженні UNCEF відзначено, що підтримка батьківської компетентності та надання їм необхідних ресурсів є ключовим аспектом успішної адаптації дітей [21]. Крім того, батьки часто потребують власної психологічної підтримки, оскільки вони також є жертвами війни та переміщення, що переживають важкі психологічні процеси.

Школа є другим за важливістю інститутом соціалізації та адаптації дітей ВПО. Вона забезпечує доступ до освіти, допомагає дітям відновити навчальний процес та надолужити пропущені знання. Окрім академічної підтримки, школа повинна створювати інклюзивне та підтримуюче середовище, де діти ВПО почуватимуться прийнятими та захищеними. Це включає: психологічний супровід, роботу з адаптації до нового колективу, профілактику булінгу, організацію позакласних заходів, що сприяють соціалізації та інтеграції. Згідно із дослідження МОН України, важливою є співпраця вчителів, психологів та соціальних педагогів для виявлення та вирішення проблем дітей ВПО [22]. За даними МОН та міжнародних досліджень, школи, які запровадили спеціальні програми для дітей ВПО (включаючи психологічну підтримку, адаптаційні програми та залучення батьків), досягли кращих результатів як в академічній успішності, так і в психосоціальній адаптації дітей.

Громада відіграє ключову роль у створенні сприятливих умов для інтеграції дітей ВПО. Це включає забезпечення доступу до соціальних послуг, медичної допомоги, психологічної підтримки, культурних та спортивних заходів. Громада може організовувати спеціальні програми та ініціативи, спрямовані на підтримку дітей ВПО. Важливою є також інформаційна підтримка та формування толерантного ставлення до ВПО серед місцевого населення. Співпраця місцевих органів влади, громадських організацій та волонтерів є запорукою успішної інтеграції дітей ВПО в приймаючі громади [23]. Крім того, у документі «Оцінка зусиль щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні» зазначено, що громада повинна розпочати роботу з формування позитивного образу ВПО серед місцевого населення, оскільки стереотипи та упередження можуть створювати додаткові бар'єри для інтеграції [24].

На макрорівні держава має забезпечити правову базу для захисту прав дітей ВПО, координацію діяльності різних міністерств та відомств, фінансування програм соціально-педагогічної підтримки, підготовку спеціалістів та розповсюдження найкращих практик. Роль держави також включає моніторинг ефективності програм та адаптацію політики на основі отриманих даних. За останні роки кількість державних програм для дітей ВПО зросла, але рівень їхнього фінансування та доступності залишається недостатнім в багатьох регіонах.

В цілому, діти ВПО в Україні становлять одну з найбільших категорій вразливого населення, яка потребує комплексної, системної та довгострокової соціально-педагогічної підтримки. Розуміння специфіки їхніх психологічних, освітніх та соціальних потреб є необхідною передумовою для розроблення ефективних програм підтримки. Успішна адаптація та розвиток дітей ВПО залежить від взаємодії та координації зусиль сім'ї, школи, громади та держави. Проте, попри значні зусилля різних організацій, існують значні прогалини у забезпеченні сучасної та адекватної підтримки, особливо у віддалених від

великих міст громадах, що вказує на необхідність розроблення адаптованих та контекстно-чутливих програм для конкретних приймаючих громад.

До основних виокремлених нами проблем і викликів, слід віднести наступні: глибока психологічна травматизація дітей ВПО та високий рівень тривожності; суттєві освітні прогалини й зниження мотивації до навчання; ризики соціальної ізоляції, булінгу та стигматизації в нових колективах; матеріальна нестабільність сімей і обмежений доступ до якісних послуг; наявність соціально-педагогічних бар'єрів у школі та громаді. У сукупності ці проблеми вказують на те, що підтримка дітей ВПО має будуватися не фрагментарно, а як цілісна система довготривалої, міжвідомчо скоординованої соціально-педагогічної та психологічної допомоги, адаптованої до умов конкретної громади.

Актуальним також є дослідження поняття проблем безпеки життєдіяльності. Безпека людини є загальною категорією, яка характеризує забезпечення життєдіяльності людини будь-якої країни. Глобальна загроза безпеці людей виникає внаслідок того, що національні катастрофи, як правило, виходять за межі державних кордонів. В умовах повномасштабного вторгнення дослідження даного питання є вкрай актуальним. Як вірно відзначає Г. Воронкова, проблеми безпеки життєдіяльності людини є одними з найактуальніших проблем людства, безпосередньо пов'язані з його виживанням в умовах науково-технічного прогресу, погіршення екологічного стану окремих регіонів та планети в цілому. Безпека є однією з найважливіших потреб нарівні з потребою людини в їжі, одязі, помешканні, спілкуванні. Це означає, що потреба в безпеці, а отже і саме це поняття, як категорія, виникло разом із появою людини [25].

За Варналієм В., безпека життєдіяльності людини є одним із функціональних складників нанорівня соціальної безпеки, наряду із безпекою гідного рівня життя; безпекою реалізації загальносоціальних цінностей; безпекою соціального середовища; самозахисту; самозбереження; психологічною і психічною безпекою [26].

У контексті наведених підходів до розуміння безпеки життєдіяльності стає очевидним, що питання захисту людини – а особливо дитини – виходить за межі суто фізичного виміру й охоплює соціальні, психологічні та середовищні аспекти. В умовах війни ці компоненти безпеки набувають особливої ваги, адже руйнуються базові умови стабільності, передбачуваності та захищеності, які є фундаментом нормального розвитку особистості. Саме тому дослідження безпеки дитинства та створення умов для його збереження в приймаючих громадах стає ключовим завданням сьогодення. Пережите насильство, вимушене переселення, відрив від звичного середовища та руйнація соціальних зв'язків формують новий вимір ризиків, з якими діти не здатні впоратися самотійно. Це підсилює необхідність переорієнтації уваги з абстрактних теоретичних міркувань про безпеку на її практичне забезпечення у повсякденному житті дітей, що особливо актуально для внутрішньо переміщених осіб. Саме тому логічним продовженням є розгляд поняття безпечного розвитку дитини та тих загроз, з якими стикаються діти ВПО в сучасних умовах.

Безпечний розвиток дитини – це процес гармонійного становлення її особистості, який передбачає фізичну, психологічну, соціальну та інформаційну захищеність. Для дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) цей процес ускладнений наслідками війни, втратою домівки, соціального оточення, розлукою з близькими та пережитими травматичними подіями. За даними Міністерства соціальної політики України (2025), понад 1,2 млн дітей мають статус ВПО, і більшість із них проживає в умовах тривалої невизначеності, що створює численні ризики для їхнього розвитку.

Дослідження UNICEF [27], Save the Children [28] та українських науковців [29] показують, що найбільш поширеними ризиками для дітей ВПО є підвищений рівень тривожності, агресивність, соціальна замкненість, депресивні стани та схильність до небезпечної поведінки.

Таблиця 1.3 узагальнює основні проблеми та ризики, з якими стикаються діти внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у процесі адаптації до

нового середовища. У ній представлено п'ять ключових категорій ризиків – психологічні, соціальні, поведінкові, освітні та інформаційні, що відображають різні аспекти життєдіяльності дітей. Кожна категорія характеризується типовими проявами у поведінці, можливими наслідками для розвитку та пропонує конкретні заходи підтримки, спрямовані на зменшення негативних впливів і формування безпечного простору для дитини.

Таблиця 1.3

Перелік категорій ризиків та їх впливу на поведінку дітей ВПО

Категорія ризику	Прояви у поведінці дітей ВПО	Можливі наслідки	Необхідні заходи підтримки
Психологічні ризики	Тривожність, апатія, роздратованість, порушення сну	Посттравматичний стресовий розлад, емоційна нестабільність	Психологічна допомога, арт-терапія, робота з батьками
Соціальні ризики	Замкненість, недовіра, відчуження від однолітків	Соціальна ізоляція, труднощі інтеграції	Наставництво, волонтерські проєкти, шкільні гуртки
Поведінкові ризики	Агресивність, конфліктність, схильність до ризикованих дій	Девіантна або деструктивна поведінка	Тренінги з управління емоціями, групові заняття
Освітні ризики	Низька мотивація, прогалини у знаннях, часті пропуски	Відставання у навчанні, зниження самооцінки	Індивідуальні освітні плани, підтримка педагогів
Інформаційні ризики	Залежність від гаджетів, вплив дезінформації	Кібербулінг, втрата критичного мислення	Тренінги з медіаграмотності, контроль контенту

Джерело: складено автором на основі [29]

Отже, результати систематизації свідчать, що найбільш поширеними серед дітей ВПО є психологічні та соціальні ризики, які проявляються у підвищеній тривожності, емоційній нестабільності, недовірі до оточення та труднощах інтеграції у колектив. Водночас поведінкові та освітні ризики часто мають вторинний характер, зумовлений стресом і втратою відчуття безпеки. Для подолання цих проблем важливо забезпечити психологічну підтримку, розвиток емоційного інтелекту, створення безпечних соціальних зв'язків і підтримувального навчального середовища.

Окремої уваги потребують інформаційні ризики, адже сучасні діти дедалі частіше стикаються з маніпуляціями, кібербулінгом і дезінформацією. Це вимагає підвищення рівня цифрової та медіаграмотності, активної участі педагогів і батьків у формуванні навичок критичного мислення та свідомого користування інформаційними ресурсами. Комплексний підхід до подолання зазначених ризиків дозволяє створити умови для безпечного, гармонійного та сталого розвитку дітей ВПО у приймаючих громадах.

За даними ЮНІСЕФ, понад 70% дітей ВПО демонструють симптоми підвищеної тривожності, 40% мають труднощі з концентрацією уваги, а 25% - прояви агресії чи апатії [30].

Соціально-педагогічні бар'єри інтеграції дітей ВПО пов'язані з труднощами адаптації до нового соціального та освітнього середовища, упередженим ставленням однолітків і нестачею підтримки з боку педагогів, посилюють ризики щодо безпеки, з якими зустрічаються діти ВПО. Вони проявляються у зниженій мотивації до навчання, соціальній ізоляції та відчутті відчуженості, що ускладнює формування довірливих стосунків і повноцінну участь у шкільному житті.

Соціально-педагогічні бар'єри — це сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що перешкоджають успішній адаптації дитини до нового соціального середовища.

До основних бар'єрів належать:

1. Нерозуміння з боку однолітків. Діти, які пережили війну та переїзд, часто стикаються з упередженим ставленням, насмішками або відчуттям «іншості». Це може спричинити замкненість або конфлікти в колективі.
1. Культурні та мовні відмінності. У громадах, куди перемістилися діти з інших регіонів, можуть відрізнятися мова спілкування, традиції, побутові норми. Це ускладнює комунікацію й інтеграцію.
2. Брак довіри до дорослих. Травматичний досвід (зрада, насильство, байдужість) може призводити до того, що діти не сприймають педагогів і соціальних працівників як союзників.
3. Недостатня готовність шкільного середовища. Не всі педагоги володіють навичками роботи з травмованими дітьми або мають необхідну психологічну підтримку.
4. Соціально-економічні обмеження. Брак ресурсів у родин ВПО (житло, харчування, навчальні матеріали) впливає на освітні досягнення та почуття безпеки дітей [29].

Таблиця 1.4 відображає основні типи бар'єрів, які впливають на процес адаптації та інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб у новому середовищі.

Наведені в таблиці приклади ситуацій демонструють, як комунікативні, культурні, інституційні та економічні чинники можуть перешкоджати успішній соціалізації та емоційному благополуччю дітей і посилити ризики щодо безпеки, з якими вони зустрічаються. Таким чином, подолання соціально-педагогічних бар'єрів вимагає системного підходу, що включає створення толерантного шкільного середовища, налагодження міжкультурної взаємодії, забезпечення психологічної підтримки та соціального захисту сімей ВПО. Це дозволить зменшити відчуття ізоляваності й нерівності та сприятиме формуванню довіри, взаємоповаги й успішній інтеграції дітей у громаду.

Таблиця 1.4

Перелік бар'єрів які мають вплив на дітей ВПО

Тип бар'єру	Приклад ситуації	Соціально-педагогічний наслідок
Комунікативний	Однокласники висміюють вимову дитини з іншого регіону	Формування почуття меншовартості
Культурний	Дитина не бере участі у місцевих традиційних заходах	Соціальна ізоляція
Інституційний	Відсутність у школі психолога або соціального педагога	Неможливість своєчасної підтримки
Економічний	Сім'я ВПО не може дозволити шкільну форму чи гаджет	Відчуття сорому, виключення з колективу

Джерело: складено автором на основі [29]

Приймаюча громада є ключовим чинником у формуванні безпечного середовища для дітей ВПО. Її роль може бути як позитивною – у разі налагодження інтеграційних програм, так і деструктивною – в у разі байдужості чи дискримінації.

Позитивними факторами є наступні:

- наявність програм соціальної адаптації («Спільно» від UNICEF, «Разом» від Червоного Хреста);
- створення інклюзивних просторів для навчання, дозвілля, спорту;
- залучення місцевих психологів і волонтерів;
- міжсекторальна співпраця школи, соціальних служб, громадських організацій.

Негативні фактори включають:

- бюрократичні перешкоди в отриманні допомоги;

- стереотипи щодо ВПО («вони приїхали і забирають ресурси»);
- відсутність координації між службами;
- емоційне вигорання педагогів і соціальних працівників.

Таким чином, громада може стати як простором безпеки, так і джерелом повторної травматизації.

Приклади ситуацій із практики

1. UNICEF, 2024: у Харківській та Дніпропетровській областях реалізовано програму *Child Friendly Spaces*, де понад 15 000 дітей ВПО отримали психологічну підтримку, навчання навичкам саморегуляції та спілкування. У результаті рівень тривожності серед учасників зменшився на 35% [31].

2. Український Червоний Хрест, 2023: у межах ініціативи «Разом для безпеки» у громадах Запорізької області проводилися тренінги з мінної безпеки та правил поведінки під час тривоги — понад 10 000 дітей ВПО отримали практичні навички реагування [32].

3. Дослідження Інституту соціальної роботи (2024): у приймаючих громадах Київщини виявлено, що у 62% дітей ВПО зберігаються симптоми хронічного стресу через брак стабільного соціального оточення, тоді як громади з активними програмами підтримки показали вдвічі кращі результати інтеграції [33].

Проблеми та ризики безпечного розвитку дітей ВПО є багатовимірними і вимагають комплексної відповіді з боку держави, громади, школи та сім'ї. Основними загрозами виступають психологічна травматизація, соціальна ізоляція, освітні прогалини та низький рівень довіри до оточення. Водночас ефективна діяльність приймаючих громад, спрямована на соціальну інтеграцію, може суттєво зменшити ці ризики. Важливо, щоб програми безпеки життєдіяльності враховували не лише фізичний захист, а й емоційне благополуччя та соціальну підтримку дітей ВПО.

1.2. Підвищення рівня безпеки дітей ВПО як умова їхньої соціальної адаптації

Поняття «безпека життєдіяльності» охоплює комплекс умов, дій і знань, спрямованих на збереження життя, здоров'я та соціального благополуччя людини в умовах реального чи потенційного ризику. У педагогічному аспекті воно визначається як система формування в особистості знань, умінь і навичок безпечної поведінки в навколишньому середовищі, розвитку відповідального ставлення до власної та колективної безпеки [16]. У соціальному аспекті — як стан захищеності особистості від загроз фізичного, психологічного, соціального та інформаційного характеру, що забезпечується узгодженою діяльністю сім'ї, школи, громади та держави [17].

В умовах тривалого воєнного конфлікту в Україні безпека життєдіяльності дітей набула стратегічного значення. За даними ООН [34], станом на грудень 2024 року, за оцінками, 737 000 дітей були змушені залишити свої домівки через бойові дії, ставши внутрішньо переміщеними особами. Ще 1,7 мільйона дітей були біженцями, причому багато з них розлучені з одним із батьків, зазвичай із батьком.

Це суттєво підвищує рівень фізичних і психологічних ризиків, зумовлюючи потребу у комплексних освітньо-профілактичних програмах, спрямованих на збереження життя, здоров'я і психосоціальної стійкості дітей ВПО.

У сучасних українських дослідженнях проблема безпеки життєдіяльності дитини розглядається як багатовимірне явище, що поєднує фізичний, психологічний, соціальний та інформаційний виміри. У колективній монографії під наук. ред. В. Г. Кременя «Освіта для цифрової трансформації суспільства» акцент робиться насамперед на інформаційній безпеці: автори пов'язують цифрову грамотність, критичне мислення та медіаграмотність з умінням дітей уникати ризиків онлайн-середовища, кібербулінгу й маніпуляцій, що є ключовими завданнями інформаційної безпеки [35, с. 112]

Методична розробка Г. М. Кулакевич «Створення безпечного освітнього середовища у закладі освіти» конкретизує зміст безпечного середовища, прямо виокремлюючи фізичну, психологічну, соціальну та інформаційну складові й описуючи типові ризики, прояви небезпеки та практичні методи роботи педагога (тренінги, класні години, партнерство зі сім'єю), що відповідає колонці «Методи формування у дітей» [36].

У статті Ю. О. Блудової, О. О. Ільїної та Т. Ф. Отрошко «Формування безпечного інклюзивного середовища в умовах Нової української школи» безпечне освітнє середовище трактується як інтегрована система, що включає фізичну, психологічну, соціальну, екологічну та інформаційну безпеку й забезпечує гармонійний розвиток кожної дитини, зокрема в інклюзивних класах. Авторки показують, що фізична безпека пов'язана з безбар'єрною інфраструктурою, психологічна – з атмосферою довіри й відсутністю булінгу, соціальна – з рівними можливостями та підтримкою з боку громади, а інформаційна – із захистом персональних даних і формуванням медіаграмотності учнів [37]

Спираючись на ці підходи, у таблиці 1.5 узагальнено ключові компоненти безпеки життєдіяльності дітей, подано їх зміст і завдання, типові прояви у поведінці дитини та базові педагогічні методи їх формування в освітньому процесі.

Фізична безпека передбачає захист від травм, насильства, надзвичайних ситуацій і мінної небезпеки, що досягається через навчання правилам поведінки під час тривоги чи небезпечних обставин, тренінги та практичні заняття з рятувальниками. Психологічна безпека полягає у забезпеченні емоційного комфорту, довіри та стабільності дитини, що виявляється у впевненості, відкритості до спілкування та стресостійкості, а формується за допомогою психологічних тренінгів, арт-терапії та вправ на саморегуляцію.

Соціальна безпека орієнтована на захист дітей від дискримінації, булінгу та соціальної ізоляції. Вона проявляється у толерантності, здатності до колективної взаємодії та позитивної соціалізації, а формується через участь у

Ключові компоненти безпеки життєдіяльності дітей

Компонент	Зміст та завдання	Приклади проявів	Методи формування у дітей
Фізична безпека	Захист від травм, насильства, надзвичайних ситуацій, мінної небезпеки	Знання правил поведінки під час тривоги, мінної обізнаності	Тренінги, рольові ігри, практичні заняття з ДСНС
Психологічна безпека	Стан емоційного комфорту, довіри, стабільності	Впевненість, відкритість до спілкування, стресостійкість	Психологічні тренінги, арт-терапія, вправи на саморегуляцію
Соціальна безпека	Захист від дискримінації, булінгу, соціальної ізоляції	Толерантність, участь у колективах, позитивна соціалізація	Волонтерські проєкти, наставництво, інклюзія
Інформаційна безпека	Цифрова грамотність, критичне мислення, безпечний інтернет	Уникнення кібербулінгу, фішингу, маніпуляцій	Освітні курси, тренінги з медіаграмотності, інтерактивні ігри

Джерело: складено автором на основі [35-37]

волонтерських проєктах, наставництво та інклюзивні практики. Інформаційна безпека передбачає розвиток цифрової грамотності, критичного мислення й уміння безпечно користуватися інтернетом. Її проявами є уникнення кібербулінгу, фішингу та маніпуляцій, а ефективними методами формування – освітні курси, тренінги з медіаграмотності та інтерактивні ігри. У сукупності ці компоненти забезпечують цілісне формування культури безпечної поведінки дітей у сучасному суспільстві.

Питання формування безпечної поведінки у дітей потребує науково обґрунтованих підходів, що поєднують знання, навички й цінності та враховують умови сім'ї, школи й громади. «Спираючись на узагальнення сучасних досліджень з проблеми формування безпечної поведінки дітей та підлітків (О.О. Черних, В.П. Андрущенко, В.М. Михальчук), можна виокремити такі наукові підходи [38-40]:

1. Компетентнісний підхід – орієнтується на розвиток у дітей ключових життєвих компетентностей: уміння діяти в небезпечних ситуаціях, приймати рішення, нести відповідальність.
2. Поведінковий підхід – передбачає закріплення безпечних моделей поведінки через повторення, рольові ігри.
3. Психосоціальний підхід – розвиток емоційної стійкості та самооцінки.
4. Системний підхід – спільна діяльність сім'ї, школи, громади.
5. Партисипативний підхід – залучення дітей до процесу прийняття рішень, що стосуються їхньої безпеки

Далі, в таблиці 1.6 подано моделі формування безпечної поведінки у дітей, розроблені міжнародними й національними організаціями. Вона відображає підходи, спрямовані на створення безпечного освітнього й соціального середовища, підтримку психологічної стабільності та інтеграцію дітей, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО)

Модель Life Skills Education (ВООЗ) акцентує на розвитку життєвих навичок і саморегуляції, що допомагає дітям долати травматичний досвід [41]. Програма Schools as Zones of Peace, створена організацією Save the Children, забезпечує формування безпечного шкільного простору під час конфліктів і сприяє інтеграції дітей ВПО у навчальний процес [28].

Модель Child Friendly Spaces від UNICEF передбачає організацію безпечних просторів для гри, навчання та психологічної підтримки, що сприяє відновленню відчуття стабільності у дітей [31]. Водночас Національна програма «Безпечна школа», запроваджена МОН України, інтегрує елементи безпеки у навчальні плани закладів освіти, формуючи системний підхід до

Моделі формування безпечної поведінки у дітей

Модель	Автор / Організація	Сутність моделі	Особливості для дітей ВПО
Life Skills Education (WHO) [41]	ВООЗ	Розвиток життєвих навичок і саморегуляції	Допомагає долати травматичний досвід
Schools as Zones of Peace [28]	Save the Children	Безпечне шкільне середовище під час конфліктів	Інтеграція дітей ВПО в навчання
Child Friendly Spaces [31]	UNICEF	Безпечні простори для гри, навчання та підтримки	Відновлення відчуття стабільності
Національна програма «Безпечна школа» [42]	МОН України	Інтеграція безпекових елементів у навчальні плани	Актуальна для всіх дітей, зокрема ВПО

Джерело: складено автором на основі [28;31;41-42]

захисту дітей [42]. Ця програма є актуальною для всіх учнів, але особливо важлива для дітей ВПО, оскільки допомагає їм адаптуватися до нових умов і відчутти безпеку у навчальному середовищі.

Безпека життєдіяльності дітей у сучасних умовах – багатовимірне явище, що охоплює фізичний, психологічний, соціальний та інформаційний аспекти. Для дітей ВПО ця категорія набуває особливої актуальності. Формування безпечної поведінки повинно ґрунтуватися на компетентнісному, системному та психосоціальному підходах, а міжнародний досвід свідчить про ефективність комплексних інтегрованих програм.

Після 2022 року безпекова тематика системно інтегрується у шкільну політику й практики: модернізуються укриття, затверджуються безпекові

компоненти в навчальних програмах, поширюється мінна обізнаність і психосоціальна підтримка дітей. Зокрема, у 2022 р. за участі МОН і ДСНС стартувала ініціатива «Безпечна школа» з облаштуванням укриттів і базових умов захисту в обраних закладах освіти, що стало прецедентом для подальших рішень щодо безпеки в школах на національному рівні [43].

Міжнародні програми, які тривалий час реалізуються в умовах гуманітарних криз та збройних конфліктів, пропонують більш структуровані моделі, що прямо враховують досвід переміщення та травматизації. Парадигма Child Friendly Spaces (CFS) UNICEF демонструє, як організувати «острівці безпеки» для дітей у нестабільних умовах: через поєднання структурованої гри, навчання, психосоціальної підтримки та захисту від подальшої травматизації [31]. Модель Schools as Zones of Peace (Save the Children) розглядає школу як простір, який має бути захищений від милітаризації та насильства, а також як центр координації безпекових дій на рівні громади [28]. Підхід Life Skills Education (WHO) трактує розвиток життєвих навичок (комунікація, прийняття рішень, саморегуляція, вирішення конфліктів) як базовий захисний фактор у ситуаціях стресу та невизначеності [41].

Для України важливим є те, що ці міжнародні моделі не протиставляються національним ініціативам, а можуть бути інтегровані з ними. Наприклад, CFS-логіка цілком узгоджується з роботою Spilno-центрів, а елементи SZOP можуть бути імplementовані в рамки «Безпечної школи» та шкільних планів реагування на надзвичайні ситуації. Life Skills Education, у свою чергу, вже частково відображена в інтегрованому курсі «Здоров'я, безпека та добробут» і може бути поглиблена в окремих програмах для дітей ВПО, акцентуючи на навичках подолання травматичного досвіду, планування майбутнього, відновлення почуття контролю над власним життям.

Однак аналіз засвідчує низку системних «білих плям». По-перше, міжнародні програми зазвичай розробляються як універсальні рамки й не враховують у деталях особливості українського контексту (масштаб

внутрішнього переміщення, поєднання активних бойових дій та відносно безпечних територій, специфіку української школи тощо). Це вимагає глибокої локальної адаптації – як змістової (приклади, кейси, термінологія), так і організаційної (хто саме реалізує програму, як вибудовується взаємодія школи, громади, соціальних служб). По-друге, в доступних звітах щодо впровадження CFS, SZOP чи LSE в Україні рідко подається стандартизована оцінка ефективності саме для підгрупи дітей ВПО, що ускладнює висновки про їхній цільовий вплив. По-третє, зберігається значний дисбаланс у територіальному охопленні: віддалені, сільські та прифронтові громади часто залишаються поза повноцінною реалізацією як національних, так і адаптованих міжнародних програм.

Порівняльний аналіз міжнародних моделей (табл. 1.7) захисту дітей в умовах криз дозволяє окреслити спільні риси ефективних програм: комплексність (поєднання фізичної, психологічної, соціальної та інформаційної безпеки), міжсекторальність (співпраця освіти, соціальних служб, медицини, НУО, органів місцевого самоврядування), партисипативність (активна участь дітей, батьків та громади в плануванні й реалізації програм), а також чітка система моніторингу й оцінювання результатів. У той же час саме діти ВПО часто опиняються між різними програмами та не отримують послідовного, цілісного супроводу: у школі – одна ініціатива, у громадському просторі – інша, а системи обміну даними та координації між суб'єктами підтримки фактично немає.

Міжнародна практика захисту дітей в умовах криз та збройних конфліктів сформувала три стійкі парадигми, які комплементарно працюють на створення безпечного середовища, розвиток психоемоційної стійкості та відновлення нормалізованого життя. Ці підходи особливо релевантні для України, де поєднання прямих воєнних ризиків із масовим внутрішнім переміщенням населення вимагає системного, багатошарового реагування. Перша парадигма - «дружні до дітей простори» (Child Friendly Spaces, CFS)

**Порівняльна характеристика міжнародних програм забезпечення
безпеки дітей в умовах криз**

Програма / Модель	Організація / Країна походження	Ключові компоненти	Цільова група
Child Friendly Spaces (CFS)	UNICEF, міжнародний стандарт гуманітарних інтервенцій	Створення безпечних просторів; структурована гра та навчання; базова психосоціальна підтримка; виявлення та перенаправлення випадків, що потребують спеціалізованої допомоги	Діти у зонах конфлікту, надзвичайних ситуацій, переміщені діти
Schools as Zones of Peace (SZOP)	Save the Children, апробація в країнах, що постраждали від конфліктів (Непал, Афганістан тощо)	Школа як демілітаризована зона; локальні угоди громади щодо недопущення насильства; протоколи безпеки; участь батьків і дітей у плануванні; синхронізація з Safe Schools Declaration	Учні, педагоги, громади в умовах збройного конфлікту
Life Skills Education (LSE)	WHO, міжнародні рекомендації	Розвиток життєвих навичок: комунікація, саморегуляція, вирішення конфліктів, прийняття рішень, стресостійкість; інтерактивні методи навчання	Діти та підлітки в умовах стресу, криз, ризикованої поведінки
Safe Schools Declaration /	Глобальна політична ініціатива, підтримана низкою держав і міжнародних організацій	Принципи захисту шкіл від військового використання; рекомендації урядам, військовим, громадам; інтеграція безпеки в освітню політику	Держави, освітні системи, громади в умовах конфлікту
Spilno / Spilno Spots (як адаптація CFS)	UNICEF в партнерстві з українськими громадами	Дружні до дитини простори; освітні та дозвілєві активності; МПСС; перенаправлення до служб захисту; адресна підтримка сімей	Діти, у т. ч. діти ВПО, їхні сім'ї в приймаючих громадах

Джерело: узагальнено автором на основі [28, 31, 41, 43, 44]

за методологією ЮНІСЕФ – зосереджена на організації фізично та психологічно безпечних зон у надзвичайних ситуаціях [30]. Ця модель поєднує три функціональні компоненти: структуровану гру та навчання, психосоціальну підтримку та орієнтацію дітей (МПСС), захист від подальшої травматизації та перенаправлення до спеціалізованих послуг. Ключовою особливістю є наявність детальних керівництв стандартизації, включаючи окремі рекомендації для дітей з інвалідністю, що забезпечують адаптивність під локальні контексти. ЮНІСЕФ розробив такі ж комплексні інструменти для планування, моніторингу ефективності CFS, що мають безпосереднє застосування в українських громадах.

Друга парадигма – «школи як зони миру» (Schools as Zones of Peace, SZOP) за ініціативою Save the Children, яка спрямована на убезпечення освітнього процесу від військових атак та мілітаризації навчального середовища [28]. Модель ґрунтується на чотирьох опорах: розробка та підписання локальних угод про захист освітніх установ, формування шкільних кодексів поведінки й безпеки, активне залучення батьків, громадських лідерів і самих дітей до процесу планування та імплементації, а також синхронізація з принципами Safe Schools Declaration (SSD). На практиці SZOP передбачає проведення консультацій на рівні громади, розробку локальних механізмів інформування про загрози, навчання педагогів та учнів сигналам тривоги, та встановлення систем раннього попередження. Успішні кейси з Непалу та Афганістану демонструють, що такі моделі, попри складність імплементації, значно знижують кількість інцидентів у школах та збільшують довіру громади до освітніх закладів.

Третя парадигма – «життєві навички як основа безпеки» (Life Skills Education, LSE) за рекомендаціями ВООЗ – розглядає розвиток компетентностей (комунікація, саморегуляція емоцій, прийняття рішень, вирішення конфліктів) як превентивний механізм проти психологічної дезорієнтації та ризикованої поведінки в умовах стресу [39]. LSE інтегрується

як у шкільні програми, так і в позашкільні програми та передбачає спеціальну підготовку педагогів і залучення батьків. Дослідження показують, що діти, які отримали базове навчання LSE, демонструють вищу психоемоційну стійкість, кращу адаптацію до змін та менше схильні до рушійної поведінки під час криз.

Україна вже розпочала адаптацію цих міжнародних підходів, хоча процес залишається фрагментованим і нерівномірно розподіленим територією. Найбільш комплексна адаптація відбулася через програму "Spilno" (ЮНІСЕФ) [44], яка поєднує елементи CFS-моделі з локальною інфраструктурою. "Spilno Spots" — це центри, розташовані у приймаючих громадах, де дітям пропонуються: безпечний простір для дозвілля, структуровані ігри та освітні активності, базова психосоціальна підтримка через спеціально підготовлених фасилітаторів, та маршрути перенаправлення до спеціалізованих послуг (психологічної допомоги, соціального захисту). За даними ЮНІСЕФ, програма охопила близько 50 громад, але це становить лише 10–15 % від загальної кількості приймаючих територій [45].

Щодо України, то у 2024 р. МОН рекомендувало модельні програми з безпекового компонента для 5–9 класів (зміст-лінії «Здоров'я, безпека та добробут», «Безпековий практикум»), які передбачають системне формування компетентностей безпечної поведінки, стресостійкості та взаємодії в надзвичайних ситуаціях [46].

ДСНС зі свого боку масштабувала уроки мінної безпеки та видала практичний посібник для освітян з організації занять (методи стабілізації, алгоритми дій, вікові особливості), а також постійно проводить інтерактивні сесії для школярів у громадах, у т. ч. з розповсюдженням інформаційних матеріалів UNICEF [47].

Український Червоний Хрест (УЧХТ) реалізує регулярні заняття з мінної небезпеки, перша допомога для дітей/освітян, МПСС та відкриває простори безпеки й освіти у партнерстві з ДСНС та міжнародними надавачами допомоги. Окремі новини 2025 р. демонструють продовження цих напрямів, включно з пілотами для дошкілля [32].

В наступній табл. 1.8 нами буде систематизовано безпекові ініціативи для дітей які існують в Україні.

Таблиця 1.8

Вітчизняні безпекові ініціативи для дітей (огляд)

Програма / ініціатива	Мета та інструменти	Цільові групи	Приклади охоплення / докази
«Безпечна школа» (МОН, ДСНС, партнери)	Укриття, базове обладнання, організація безпечного середовища в ЗЗСО	Учні 1–11 кл., педагоги	Пілот у 20 школах з 2022 р.; подальші нормативні рішення щодо безпеки в школах на нац. рівні.
Модельні програми («Безпековий практикум»; «Здоров'я, безпека та добробут»)	Курикулум із компетентнісним блоком безпеки, стрес-менеджмент, взаємодія в НС	Учні 5–9 (та 5–6) кл.	Наказ МОН (10/2024) з рекомендацією до впровадження.
ДСНС: мінна безпека в освіті	Навчальні сесії, інтерактив, посібник для вчителів, спільні уроки з UNICEF	Учні, педагоги, громади	Системні заняття у регіонах; методичний гайд для шкіл.
UNICEF «Спільно» (Spilno)	Дружні до дитини простори: МПСС, навчання, прихисток, перенаправлення	Діти, ВПО-сім'ї	Розгортання мережі центрів з 2022 р.; нові точки у 2024 р.
УЧХТ / НУО	Мінна безпека, перша допомога, МПСС, «класи безпеки», простори та тренінги	Діти, вчителі, волонтери	Регулярні події/проекти у співпраці з ДСНС і міжнародними партнерами.

Джерело: систематизовано автором на основі [42;44;46-48]

На шкільному рівні Міністерство освіти України розробило та впровадило низку ініціатив, які резонують з міжнародними практиками. Програма "Безпечна школа" передбачає облаштування укриттів у 20 пілотних

школах (станом на 2022 р.) та розроблення протоколів евакуації. Модельна навчальна програма "Безпековий практикум" для 5–9 класів, затверджена наказом № 1475 від 18 жовтня 2024 р., орієнтована на розвиток практичних навичок безпеки в умовах конфлікту, включаючи мінну безпеку, першу допомогу та правила поведінки при ракетних атаках [46].

Крім того, Інтегрований курс "Здоров'я, безпека та добробут" для 5–6 класів (2024 р.) включає модулі LSE та емоційної регуляції, що відповідає рекомендаціям ВООЗ. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) розповсюджує програми навчання мінної безпеки через посібники для освітян та регулярні уроки у школах (2023–2025 рр.) [75]. Українське товариство Червоного Хреста (УЧХТ) також активно впроваджує інформаційні кампанії та тренінги з першої допомоги та мінної безпеки у громадах [32].

В цілому, успішні практики – як міжнародні, так і вже впроваджені в Україні – демонструють кілька спільних ознак ефективності. По-перше, комплексність та міжсекторальність: найбільш результативні програми поєднують інфраструктурні рішення (влаштування укриттів, логістика евакуації) з навчальними компонентами, психосоціальною підтримкою та соціальним захистом (прикладом служить синтез "Spilno" та школьних ініціатив). По-друге, інтерактивність та компетентнісний підхід: завдання базуються на рольових вправах, симуляціях надзвичайних ситуацій, розвитку навичок саморегуляції (як у програмах ДСНС та LSE), що підвищує ефективність засвоєння матеріалу порівняно з традиційними лекціями. По-третє, залучення батьків та громади: моделі SZOP та CFS наголошують на важливості підписання локальних домовленостей, залучення батьків до планування, розвитку волонтерських мереж та передачі відповідальності на рівень громади, що створює стійкість програм. По-четверте, орієнтація на уразливі групи: міжнародні керівництва CFS передбачають спеціальні адаптації для дітей з інвалідністю, а українські програми (зокрема "Spilno")

пріоритизують внутрішньо переміщених осіб та багатодітні сім'ї. Водночас, аналіз виявляє кілька системних слабкостей.

Однак, попри ці зусилля, залишаються значні прогалини. Першою проблемою є нерівномірне територіальне охоплення: програми переважно зосереджені у великих міських центрах та близько до неї розташованих громадах, тоді як віддалені сільські території, особливо ті, що перебувають у зонах високого ризику обстрілів або розмінування, залишаються недостатньо забезпеченими ресурсами. Другою проблемою є несистемність збирання та аналізу даних про ефективність цих програм: у відкритих матеріалах МОН та ДСНС переважають точкові кейсові звіти та новини, але відсутня стандартизована система моніторингу впливу (до/після) на рівні окремої школи чи громади, що ускладнює масштабування успішних практик. Третьою проблемою є кадрові виклики: педагоги, психологи та інструктори потребують спеціалізованої підготовки з МПСС, мінної безпеки та LSE, що вимагає постійної інвестиції у професійний розвиток та психологічного супорту самих педагогів, оскільки робота з травматизованими дітьми в умовах перманентної загрози є емоційно виснажливою.

Нерівномірність територіального охоплення означає, що програми не завжди доступні у віддалених громадах, особливо там, де рівень руйнувань та воєнних ризиків найвищий, створюючи перверзний ефект, коли найуразливіші категорії залишаються без допомоги. Несистемність інтеграції даних ефективності ускладнює оцінку реального впливу та масштабування: без єдиної системи метрик розвиток програм залежить від точкових оцінок та суб'єктивних звітів. Кадрові виклики залишаються гострими: потреба у постійній підготовці педагогів та інструкторів, забезпеченні психологічного супорту для самих фахівців, та розвитку локальних резервів кадрів у віддалених територіях потребує довгострокових інвестицій та політичної волі.

Узагальнення теоретичного аналізу, сучасних наукових підходів і практичних рекомендацій щодо забезпечення безпеки життєдіяльності дітей, а також розгляд специфічних викликів, з якими стикаються діти внутрішньо

переміщених осіб, дозволяє зробити висновок про наявність суттєвих прогалин у системі їхнього соціального, психологічного та освітнього супроводу. Потреба дітей у фізичній, психологічній, соціальній та інформаційній безпеці значно зростає в умовах війни, переміщення, втрати домівки та руйнування звичних соціальних зв'язків, що ускладнює процес їхньої соціальної адаптації, породжує відчуття ізоляції та відчуття чужості у новому середовищі. У результаті діти ВПО частіше стикаються з труднощами налагодження стосунків з однолітками й дорослими, адаптації до нової школи та громади, що потребує цілеспрямованої підтримки процесу їхнього включення в соціальний простір приймаючих громад.

Виявлені недоліки актуалізують необхідність створення спеціальної програми підтримки, спрямованої на формування у дітей ВПО навичок безпечної поведінки, емоційної стійкості, позитивної соціалізації та відновлення відчуття стабільності. Впровадження такої програми має розглядатися не лише як інструмент підвищення рівня безпечної поведінки, а й як важливий механізм підтримки соціальної адаптації дітей у приймаючих громадах, що сприяє поступовому відновленню їхніх соціальних ролей, довіри до оточення та включенню в життя колективу. Завдяки цьому програма може стати містком між індивідуальними потребами дитини та ресурсами школи, сім'ї й громади, забезпечуючи більш м'який і безпечний перехід до нових умов життя.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було теоретично обґрунтовано, що діти внутрішньо переміщених осіб становлять специфічну соціально-педагогічну групу, яка поєднує у собі досвід травматичних подій, втрати звичного середовища, розриву соціальних зв'язків, а також необхідність пришвидшеної адаптації до нових освітніх, культурних та соціальних умов. На основі аналізу наукових підходів до визначення поняття «внутрішньо переміщені особи» (причинний, політико-правовий, міграційний) показано, що у випадку України це поняття

набуває не лише юридичного, а й виразного педагогічного та психосоціального змісту, оскільки стосується мільйонів осіб, серед яких значна частка – діти. Відповідно, діти ВПО потребують не тільки базового соціального захисту, а й цілеспрямованих програм підтримки, які враховують їхній попередній травматичний досвід, порушені освітні траєкторії та ризики вторинної віктимізації.

Аналіз проблем та ризиків безпечного розвитку дітей ВПО в приймаючих громадах показав, що значна частина цих ризиків має системний характер. До них належать: нестабільність житлових умов, економічна вразливість сімей, перевантаженість місцевих освітніх та соціальних інституцій, недостатня підготовленість педагогів до роботи з травмованими дітьми, обмеженість ресурсів психосоціальної підтримки. На індивідуальному рівні зафіксовано підвищений рівень тривожності, страхів, порушень сну, труднощів у спілкуванні з однолітками; на груповому – ризики конфліктів, булінгу, ізоляції дітей ВПО в колективах. Сукупність цих факторів посилює вірогідність девіантної поведінки, навчальних труднощів, емоційних розладів, що, у свою чергу, підвищує ймовірність формування довготривалих негативних життєвих сценаріїв.

Розкрито зміст і структуру безпеки життєдіяльності дітей як багатовимірного феномена, що включає фізичну, психологічну, соціальну та інформаційну складові. Фізична безпека охоплює захищеність від безпосередніх загроз (обстріли, мінна небезпека, надзвичайні ситуації, побутовий травматизм) і сформованість практичних навичок безпечної поведінки. Психологічна безпека пов'язана зі зниженням рівня тривожності, формуванням емоційної стійкості, відчуттям підтримки з боку значущих дорослих та однолітків. Соціальна безпека стосується досвіду прийняття та інтеграції в дитячі колективи, відсутності стигматизації й дискримінації за ознакою ВПО. Інформаційна безпека у воєнних умовах набуває особливої ваги й пов'язана з умінням критично сприймати інформацію, уникати деструктивного цифрового контенту, правильно діяти в умовах інформаційної

небезпеки (фейки, панічні повідомлення тощо).

У підрозділі, присвяченому аналізу вітчизняних і міжнародних програм, було встановлено, що в Україні вже функціонують різні форми підтримки дітей, які постраждали від війни (ініціативи типу «дружніх до дитини просторів», психосоціальні програми, шкільні проєкти безпечного освітнього середовища тощо). Міжнародний досвід UNICEF, Save the Children, WHO та інших організацій підтверджує ефективність програм, які поєднують психосоціальну підтримку, розвиток життєвих навичок і роботу з найближчим оточенням дитини. Водночас аналіз показав низку обмежень: фрагментарність та проєктність багатьох ініціатив, відсутність єдиних стандартів для різних громад, недостатню адаптацію змісту до специфічних умов проживання дітей ВПО в малих і середніх громадах, а також недостатню інтеграцію програм у повсякденну освітню й виховну практику.

Здійснений нами аналіз показав, що поточні механізми підтримки в приймаючих громадах не завжди забезпечують достатній рівень адаптаційної допомоги дітям ВПО, а педагогічні працівники часто не мають уніфікованих, структурованих інструментів роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід. Саме тому, актуальним є розробка програми, що покликана компенсувати наявні прогалини та забезпечити комплексний підхід до безпечного й гармонійного розвитку дітей ВПО в приймаючих громадах.

РОЗДІЛ 2

ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ВПО

2.1. Програма підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО

Спираючись на проведений аналіз проблем соціальної адаптації дітей ВПО в приймаючих громадах та ризиків для їхньої безпеки, які посилюють проблеми адаптації, були визначена необхідність в спеціалізованій програмі підвищення рівня безпеки дітей ВПО та вимоги до її змісту. Програма має бути спрямована на розвиток психологічної стійкості дітей до стресових факторів, зумовлених досвідом війни, адаптацію до нового соціального середовища, зниження рівня тривожності та посилення відчуття безпеки через налагодження довіри до дорослих і інтеграцію в безпечне соціальне оточення.

Відповідно до четвертого завдання роботи, а саме «розробити програму підвищення рівня безпеки дітей ВПО в приймаючій громаді», була розроблена програма «Програма підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО у приймаючих громадах»

Програма підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО у приймаючих громадах логічно випливає з теоретико-методологічних висновків першого розділу, де було обґрунтовано багатовимірний характер безпеки (фізичної, психологічної, соціальної, інформаційної) та окреслено спектр ризиків і бар'єрів, що ускладнюють безпечний розвиток дітей внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах. Аналіз вітчизняних і міжнародних програм (Child Friendly Spaces, Schools as Zones of Peace, Life Skills Education, «Безпечна школа», «Спільно» тощо) показав, що, попри їхню ефективність, вони здебільшого мають загальний характер, не завжди є контекстно чутливими до конкретних умов малих і середніх громад та не враховують повною мірою специфіку проживання дітей ВПО в них. Це

зумовлює потребу створення програми, адаптованої до реальних запитів дітей, які пережили досвід війни, втрати дому та тривалої невизначеності, і водночас опирається на перевірені міжнародні підходи.

Запропонована у цьому розділі програма покликана стати практичною реалізацією окресленої в першому розділі моделі безпеки життєдіяльності дітей ВПО, інтегруючи компетентнісний, психосоціальний, системний та партисипативний підходи. Вона ґрунтується на принципах дитиноцентризму, травмаорієнтованості, міжсекторальної взаємодії (сім'я – школа – громада – спеціалізовані служби) та активної участі самих дітей у плануванні й оцінюванні власної безпеки.

Базою для розробки та експериментального впровадження програми стала організація СОС Дитяче Містечко в м. Бровари. Дана організація є частиною всеукраїнської програми СОС Дитячі Містечка, що реалізує сімейні форми виховання та комплексну підтримку дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які ризикують його втратити, а також молоді з числа сиріт. Тут функціонують прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та Центр «Укріплення сім'ї», що працює з родинами, які опинилися у складних життєвих обставинах у місті Бровари та Броварському районі [49].

Організація тісно співпрацює з Службою у справах дітей Броварської міської ради та іншими структурами місцевого самоврядування, спільно займаючись захистом прав дітей, профілактикою інституціоналізації та розвитком соціальних послуг у громаді, а партнерські проєкти розглядаються як частина стратегії громади щодо підтримки вразливих сімей і дітей, у тому числі внутрішньо переміщених осіб. Тому впровадження програми підвищення рівня безпеки дітей ВПО на базі СОС Дитячого Містечка Бровари фактично означає її реалізацію в реальному просторі територіальної громади, де перетинаються ресурси благодійної організації, місцевих служб, шкіл та інших інституцій.

Умови Броварської територіальної громади та самого Дитячого містечка зумовлюють необхідність адаптації програми до поєднання сімейного,

спільнотного та кризового контекстів. З одного боку, м. Бровари — це приміське місто поблизу Києва, яке з початку повномасштабної війни стало місцем розміщення значної кількості ВПО, сімей у кризі та дітей, які пережили травматичний досвід війни, евакуації чи розлуки з рідними; з іншого — СОС Дитяче Містечко пропонує формат «наближеної до сім'ї» підтримки, де діти живуть у прийомних чи ДБСТ-родинах, користуються послугами соціальних центрів, відвідують місцеві школи й інтегруються в життя громади.

Отже, програма має враховувати одночасно потреби дітей ВПО у фізичній, психологічній та соціальній безпеці, особливості сімейних форм виховання, а також ресурси й обмеження приймаючої громади (наявність шкіл, соціальних служб, волонтерських ініціатив, безпекової інфраструктури), що робить СОС Дитяче Містечко Бровари оптимальним пілотним майданчиком для її впровадження.

Метою програми є комплексне формування у дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) віком 7–18 років, які проживають у СОС Дитячому Містечку м. Бровари, системи знань, умінь та навичок безпечної поведінки в умовах надзвичайних ситуацій та в повсякденному житті. Програма спрямована на розвиток психологічної стійкості дітей до стресових факторів, зумовлених досвідом війни, адаптацію до нового соціального середовища, зниження рівня тривожності та посилення відчуття безпеки через налагодження довіри до дорослих і інтеграцію в безпечне соціальне оточення. Програма розроблена з урахуванням міжнародних стандартів захисту дітей, затвердженими Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), Світовою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) та міжнародною організацією Save the Children, і відповідає стратегічним завданням державної політики України у сфері освіти, безпеки та соціальної підтримки дітей, які постраждали від збройного конфлікту.

Розроблена програма переслідує комплекс навчальних, виховних та корекційних завдань. З навчальної точки зору програма спрямована на розвиток у дітей комплексу знань про правила особистої, фізичної (захист від

травм, мінної небезпеки, евакуація), психологічної (управління емоціями, саморегуляція), соціальної (комунікація, антибулінг) та інформаційної безпеки (критичне мислення, кібербезпека). На практичному рівні програма формує навички безпечної поведінки під час надзвичайних ситуацій, обстрілів, тривог, евакуації, а також у побутових ситуаціях та в онлайн-середовищі, розвиває здатність дітей самостійно аналізувати потенційні ризики й приймати усвідомлені рішення, діяти адекватно в кризових умовах без паніки.

Характеристики цільової групи програми подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Цільова група програми

Показник	Опис
Категорія учасників	Діти внутрішньо переміщених осіб (ВПО)
Місце проживання	СОС Дитяче Містечко, м. Бровари
Кількість учасників	50 дітей
Вікові групи	7–12 років (молодша група) та 13–18 років (старша група)
Особливості вибірки	Діти, які мають досвід евакуації, втрати житла або близьких, перебували в умовах небезпеки, демонструють ознаки тривожності, ізоляції чи дезадаптації

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

Таким чином, цільова група програми представлена дітьми внутрішньо переміщених осіб, які проживають у СОС Дитячому Містечку м. Бровари та налічують 50 учасників. Група є віково диференційованою (молодші – 7–12

років, старші – 13–18 років), що зумовлює необхідність адаптації змісту й форм роботи до особливостей різних вікових підгруп. Водночас усі діти об'єднані спільним досвідом вимушеного переміщення й проживання у приймаючій громаді, що створює умови для формування групової підтримки та взаєморозуміння.

Специфіка вибірки полягає в тому, що більшість учасників мають досвід евакуації, втрати житла чи близьких, тривалого перебування в умовах небезпеки, а також проявляють ознаки тривожності, ізоляції або дезадаптації. Це свідчить про високий рівень вразливості цільової групи та обґрунтовує потребу в цілеспрямованій програмі, побудованій на принципах травмаорієнтованого, дитиноцентричного підходу й створення безпечного, підтримувального середовища. Саме така характеристика цільової групи визначає зміст, методи та очікувані результати програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО.

Розроблена програма концептуально спирається на підходи, які довели ефективність у роботі з дітьми, постраждалими від конфліктів та вимушеного переміщення. Зокрема, модель «дружніх до дитини просторів» (Child Friendly Spaces), яку використовують UNICEF та міжнародні гуманітарні організації, розглядає безпечний простір як ключовий інструмент захисту дітей від додаткових ризиків і надання їм психосоціальної підтримки через структуровані ігри, навчальні та групові активності [31].

У керівних документах UNICEF щодо психосоціальної підтримки дітей «у русі» наголошується, що саме комбінування безпечного середовища, регулярних занять і чітких маршрутів перенаправлення до спеціалізованих послуг забезпечує стійкий позитивний вплив на емоційний стан дітей [30].

Українська мережа центрів «Спільно» (Spilno Spots), які працюють як інтегровані простори підтримки для дітей і батьків, підтверджує релевантність цієї моделі: лише за 2023 рік вони зареєстрували понад 2,5 млн візитів, 1,5 млн з яких – від дітей [44].

Другим важливим методологічним орієнтиром є програми розвитку життєвих навичок (Life Skills Education), які Всесвітня організація охорони здоров'я та UNICEF розглядають як інструмент формування у дітей здатності протистояти ризикам, приймати відповідальні рішення, конструктивно розв'язувати конфлікти та будувати здорові стосунки [41].

Це безпосередньо відображено в модулі «Життєві навички» програми та вбудовано в інші її компоненти – від управління емоціями й стресом до командної роботи й волонтерства. Нарешті, підходи Save the Children до створення «шкіл як зон миру» (Schools as Zones of Peace), що спрямовані на захист освіти від наслідків збройного конфлікту й залучення громади до підтримки безпеки дітей, слугують важливим зразком організації партнерства між школою, місцевою владою й батьківською спільнотою [39].

Узгодження програми з національними ініціативами безпеки в освіті/ Структура програми також корелює з сучасними українськими ініціативами у сфері безпеки дітей. Програма «Безпечна школа», що реалізується Фондом Східна Європа спільно з МОН та ДСНС, фокусується на облаштуванні укриттів, створенні безпечної інфраструктури та розробленні протоколів дій під час повітряних тривог і надзвичайних ситуацій [42].

Модельні навчальні програми МОН з безпекового компонента для 5–9 класів («Здоров'я, безпека та добробут», «Безпековий практикум») передбачають системне формування компетентностей безпечної поведінки, стресостійкості, медіаграмотності та взаємодії в умовах надзвичайних ситуацій. Розроблена програма для СОС Дитячого Містечка м. Бровари фактично «приземлює» ці національні підходи на рівень конкретної громади й специфічної цільової групи – дітей ВПО, що живуть у сімейних будинках.

З виховної точки зору програма сприяє формуванню позитивного ставлення дітей до себе, розвитку позитивної самооцінки та впевненості в своїх можливостях. Особлива увага приділяється вихованню почуття міжлюдської солідарності, взаємної підтримки, колективної відповідальності та готовності допомагати іншим. Програма створює умови для розвитку

соціальної активності, толерантності та взаєморозуміння в дитячих колективах з метою формування безпечного мікросоціуму.

На коригуючому рівні програма спрямована на зниження рівня клінічно значущої тривожності, невиправданих страхів і агресивних виявів у поведінці дітей. Розвиток емоційної стабільності, навичок саморегуляції та копінг-стратегій для подолання стресу є невід'ємною частиною інтервенції. Програма створює позитивний досвід взаємодії з іншими дітьми та дорослими через групові форми роботи, що редукує травматичний досвід самотності та відчуженості.

Структурно програма складається з восьми тематичних модулів, кожен тривалістю 60–90 хвилин, з періодичністю один раз на тиждень протягом двох місяців. Програма розраховується на дітей віком 7–18 років, які мають статус ВПО, проживають у СОС Дитячому Містечку та демонструють прояви психологічного неблагополуччя. Для забезпечення ефективності програма передбачає розділення учасників на дві вікові групи з диференціацією завдань: молодша група (7–12 років) отримує переважно ігрові, інтерактивні методи з конкретними прикладами, тоді як старша група (13–18 років) працює з методами, що сприяють розвитку критичного мислення, дискусіям та саморефлексії.

Реалізація програми ґрунтується на науково обґрунтованих методах: тренінги розвиваючого характеру з фокусом на практичні навички через моделювання реальних ситуацій, інтерактивні ігри та рольові ситуації для закріплення навичок та розвитку емпатії, арт-терапевтичні методи (малювання, ліплення, колажування) для емоційної обробки травм, вправи з саморегуляції та дихальні техніки за методологією ВООЗ для управління емоціями, групові дискусії та рефлексивні практики для розвитку критичного мислення, консультації психолога та соціального педагога для індивідуальної роботи з дітьми, залучення спеціалістів ДСНС для трансляції вмінь мінної обізнаності та першої допомоги.

Основними підходами до реалізації програми є компетентнісний підхід з фокусуванням на розвиток конкретних компетентностей, які дитина зможе застосовувати у реальних ситуаціях, психосоціальний підхід, що враховує як психічний стан, так і соціальний контекст адаптації дитини, партисипативний підхід із залученням дітей як активних учасників у процес розроблення правил безпеки, та дитиноцентричний підхід з розумінням потреб, страхів та можливостей кожної дитини та індивідуалізацією підтримки.

В таблиці 2.2 подано тематичну структуру програми.

Таблиця 2.2

Тематична структура програми

№	Модуль	Ключові теми	Результати
1	Безпечний простір і довіра (2 год.)	Знайомство, групові правила, атмосфера довіри	Почуття безпеки, готовність ділитися
2	Мінна та фізична безпека (2 год.)	Поведінка при тривозі, евакуація, перша допомога	Засвоєння алгоритмів дій у НС
3	Психологічна безпека (2 год.)	Емоції, страхи, саморегуляція	Зниження тривожності, управління емоціями
4	Соціальна безпека (2 год.)	Комунікація, профілактика булінгу, конфлікти	Підвищення комунікативних навичок
5	Інформаційна безпека (2 год.)	Соціальні мережі, фейки, кібербулінг	Розвиток критичного мислення
6	Життєві навички 1 год.)	Прийняття рішень, управління стресом	Розвиток адаптивних стратегій
7	Спільна безпека (1 год.)	Допомога іншим, командна робота, волонтерство	Розвиток громадської свідомості
8	Підсумковий (2 год.)	Рефлексія, визнання досягнень, планування	Усвідомлення власного розвитку

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

Тематична структура програми охоплює вісім взаємопов'язаних модулів, які послідовно вибудовують цілісну модель безпеки життєдіяльності дітей ВПО. Перші модулі (1–3) спрямовані на створення психологічно комфортного середовища та опанування базових навичок реагування на небезпеку: формування атмосфери довіри й групових правил, засвоєння алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях, робота з емоціями, страхами, саморегуляцією. Така логіка дозволяє спочатку знизити рівень тривожності, забезпечити суб'єктивне відчуття захищеності та лише потім переходити до складніших соціальних та когнітивних тем.

Наступні модулі (4–8) розширюють фокус від індивідуальної до соціальної, інформаційної та громадянської безпеки. Через опрацювання тем комунікації, профілактики булінгу, критичного мислення в соцмережах, прийняття рішень, стресостійкості, командної роботи й волонтерства діти розвивають життєві та громадянські компетентності, необхідні для адаптації в приймаючій громаді. Підсумковий модуль із рефлексією й плануванням забезпечує усвідомлення особистого прогресу та закріплення набутих навичок. Таким чином, тематична структура програми є системною, віково та контекстно чутливою й спрямованою як на зниження ризиків, так і на посилення ресурсів дітей ВПО.

Кожен із модулів програми може бути інтегрований у вже наявні форми роботи закладу освіти та громади: заняття з мінної й фізичної безпеки – у партнерстві з ДСНС, семінари щодо інформаційної безпеки – із залученням шкільних учителів інформатики та місцевих громадських організацій, а блоки, пов'язані з психологічною та соціальною безпекою, – через співпрацю з практичним психологом, соціальним педагогом, фахівцями центрів «Спільно» чи іншими сервісами МПСС. Таким чином, програма не дублює вже існуючі ініціативи, а виступає «зв'язувальною ланкою» між ними на рівні конкретної громади та конкретної групи дітей.

З організаційної точки зору програма має модульно-циклічну побудову та може реалізовуватися протягом одного навчального року (8–10 місяців).

Кожен модуль розрахований у середньому на 4–6 занять тривалістю 60–90 хвилин, що проводяться 1–2 рази на тиждень, із урахуванням навчального навантаження дітей і розкладу роботи СОС Дитячого Містечка. Для молодшої групи (7–12 років) домінують ігрові, арт-терапевтичні, казкотерапевтичні та рольові форми, тоді як для старшої групи (13–18 років) використовуються тренінги, дискусії, моделювання ситуацій, проєктна діяльність, волонтерські ініціативи. Така диференціація відповідає віковим особливостям дітей ВПО, описаним у першому розділі роботи, та дозволяє уникнути перевантаження.

Реалізація програми передбачає роботу мультидисциплінарної команди: соціального педагога, психолога, вихователів сімейних будиночків, представників школи, а за потреби – залучення фахівців ДСНС, медичних працівників, ювенальних поліцейських, тренерів з медіаграмотності. Важливим елементом є блок роботи з батьками/опікунами дітей ВПО: інформаційні зустрічі, спільні тренінги з управління стресом, консультації щодо підтримки безпечної поведінки вдома. Це дозволяє перенести засвоєні дітьми навички за межі навчального простору та забезпечити узгодженість вимог у різних середовищах.

Як висновок слід відзначити, що програма підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО у СОС Дитячому Містечку м. Бровари є науково обґрунтованою й методологічно вивіреною відповіддю на комплекс ризиків, окреслених у першому розділі роботи. Вона інтегрує міжнародні підходи Child Friendly Spaces, Life Skills Education та Schools as Zones of Peace, адаптуючи їх до умов конкретної приймаючої громади та специфіки життя дітей ВПО у форматі сімейного влаштування. Узгодження структури програми з національними ініціативами («Безпечна школа», модельні програми МОН, мережа центрів «Спільно») забезпечує її відповідність сучасній державній політиці у сфері захисту дітей і відкриває можливості для масштабування.

Комплексний модульний характер, вікова диференціація, мультидисциплінарна команда виконавців та продумана система моніторингу дозволяють розглядати дану програму не лише як локальний проєкт, а й як

потенційну модель для інших приймаючих громад України. Очікується, що її реалізація сприятиме зниженню рівня тривожності та ризикованої поведінки дітей ВПО, зміцненню їхньої психологічної стійкості, розширенню спектра життєвих і громадянських компетентностей, а також посиленню зв'язків між дитиною, сім'єю, школою та громадою. У наступних підпунктах буде представлено організацію педагогічного експерименту та результати емпіричної перевірки ефективності цієї програми.

2.2. Методологія експериментального впровадження програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО

Метою експериментального впровадження програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО є перевірка ефективності розробленої програми в реальних умовах приймаючої громади. Дана методологія описується через логіку експерименту: порівняння експериментальної та контрольної груп на констатувальному, формувальному та контрольному етапах. Ключові дослідницькі запитання стосуються того, чи зростає рівень знань дітей про правила безпечної поведінки, чи зменшується їхня тривожність, чи формуються більш безпечні поведінкові стратегії та чи посилюється відчуття включеності в громаду після участі у програмі.

Основні завдання полягають у конкретизації критеріїв та показників результативності програми, доборі й описі діагностичного інструментарію (анкети, психодіагностичні шкали, спостереження, опитування батьків і педагогів), а також у визначенні процедур проведення констатувальних і підсумкових вимірювань.

Для забезпечення системного впровадження та оцінювання ефективності програми була розроблена структурно-логічна схема, яка зв'язує завдання програми, теми занять, форми і методи роботи, очікувані результати, показники їх досягнення та методи оцінювання (табл. 2.3).

Структурно-логічна схема запропонованої програми

Завдання програми	Теми модулів	Форми і методи	Очікувані результати	Показники досягнення	Методи оцінювання
Формування знань про безпечну поведінку	• Мінна безпека • Фізична безпека • Повітряна тривога	• Тренінги • Практичні вправи • Симуляції • Заняття з ДСНС	Знання алгоритмів дій у НС, правил евакуації, мінної безпеки	• Оцінка знань: 75%+ правильних відповідей • Практичні навички: 80%+ дітей	• Анкета "Безпечна поведінка" • Практичні тести • Спостереження
Зниження тривожності та розвиток емоційної стійкості	• Психологічна безпека • Емоції та страхи • Саморегуляція	• Арт-терапія • Дихальні вправи • Релаксаційні техніки • Групові обговорення	Зниження тривожності, розвиток навичок саморегуляції	• Зниження високої тривожності на 20-25% • Покращення САН на 20%+	• Шкала Спілбергера • САН • Спостереження психолога
Підвищення соціальної активності та інтеграції	• Соціальна безпека • Комунікація • Спільна безпека • Волонтерство	• Рольові ігри • Групові проєкти • Командні завдання • Волонтерські акції	Активна участь у соціальних активностях, інтеграція в громаду	• Соціальна активність: зростання з 2.6 до 4.0+ балів • Участь у заходах: 70%+	• Оцінка педагогів • Опитування батьків • Карті спостереження
Розвиток критичного мислення та інформаційної безпеки	• Інформаційна безпека • Кібербулінг • Фейки та маніпуляції	• Дискусії • Аналіз кейсів • Інтерактивні вправи • Медіаграмотність	Навички критичного мислення, безпечне користування інтернетом	• 70%+ розпізнають фейки • 80%+ знають правила онлайн-безпеки	• Анкетування • Практичні завдання • Опитування

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

Для об'єктивного оцінювання ефективності програми було визначено низку критеріїв результативності, які охоплюють когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти безпеки життєдіяльності дітей ВПО. Кожен

критерій має конкретні показники та методи вимірювання, що дозволяє здійснити комплексну оцінку впливу програми (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Критерії результативності програми

Критерій	Показники	Методи вимірювання	Рівень досягнення
Когнітивний (знання про безпеку)	- Знання правил повітряної тривоги - Знання мінної безпеки - Знання першої допомоги - Знання онлайн-безпеки	- Анкета "Безпечна поведінка" (15 питань) - Практичні тести - Усне опитування	Високий: 75%+ Середній: 60-74% Низький: <60%
Емоційний (психологічне благополуччя)	- Рівень тривожності - Самопочуття - Активність - Настрій	- Шкала Спілбергера - Методика САН - Спостереження психолога	Високий: зниження тривожності на 20%+ Середній: 10-19% Низький: <10%
Поведінковий (практичні навички)	- Дотримання правил безпеки - Адекватна реакція на тривогу - Звернення по допомогу - Безпечна поведінка онлайн	- Спостереження педагогів - Карти поведінки - Опитування батьків	Високий: 80%+ ситуацій Середній: 60-79% Низький: <60%
Соціальний (інтеграція та активність)	- Соціальна активність - Участь у групових заходах - Комунікація з однолітками - Волонтерська діяльність	- Оцінка педагогів (шкала 1-5) - Кількість участі у заходах - Опитування батьків	Високий: 4.0+ балів Середній: 3.0-3.9 Низький: <3.0

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

Таким чином, структурно-логічна схема програми та визначені критерії результативності забезпечують комплексний підхід до оцінювання ефективності програми, дозволяючи відстежувати зміни на різних рівнях: від засвоєння конкретних знань до формування стійких поведінкових патернів та соціальної інтеграції дітей ВПО.

У сучасних умовах повномасштабної війни питання не лише розроблення, а й емпіричної перевірки ефективності програм підтримки дітей ВПО набуває особливої ваги. Міжнародні та національні організації (UNICEF, WHO, IASC) наголошують, що будь-які програми з психосоціальної підтримки дітей мають супроводжуватися систематичним моніторингом і оцінюванням результатів, щоб підтвердити їхній реальний вплив на психічне здоров'я, поведінку та рівень безпеки життєдіяльності дітей.

Без науково обґрунтованої оцінки навіть добре продумані ініціативи можуть залишатися лише сукупністю розрізнених заходів, ефективність яких важко довести й масштабувати. Особливої актуальності це набуває щодо дітей, які пережили травматичний досвід війни та вимушеного переселення. Дослідження вказують на високі рівні тривожності, симптомів ПТСР та інших психоемоційних розладів серед дітей, які жили в зоні бойових дій або на окупованих територіях. Водночас систематичні огляди підкреслюють, що фокусовані психосоціальні та шкільні інтервенції зазвичай демонструють невеликі або помірні ефекти щодо зниження тривожності й депресії, що робить важливим порівняння нових програм із наявними даними [50].

Для оцінювання ефективності розробленої програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО було організовано експеримент, який здійснювався в логіці трьох взаємопов'язаних етапів – констатувального, формувального та контрольного. Такий підхід відповідає класичній методології оцінювання результатів апробації навчальних, профілактичних та психоедукаційних програм, де на першому етапі фіксується вихідний стан явища, на другому – цілеспрямовано впроваджується педагогічна інновація, а на третьому – оцінюються її результати й порівнюються показники до та після впливу в експериментальній та контрольній групах.

Для проведення даного експерименту було сформовано дві репрезентативні вікові підгрупи (табл. 2.5). Молодша вікова група (7–12 років) складалась з 30 дітей ВПО (15 хлопців та 15 дівчат) і характеризувалась підвищеною емоційною лабільністю, активним засвоєнням навичок через гру

та практику, суттєвим впливом авторитетних дорослих на поведінку й установки. Старша вікова група (13–18 років) складалась з 20 підлітків ВПО (10 хлопців та 10 дівчат) і характеризувалась більш виразним критичним мисленням, прагненням до автономії, більш розвинутими саморегуляційними навичками та готовністю до рефлексії.

Таблиця 2.5

Дві вікові групи

Показник	Експериментальна група	Контрольна група
Кількість учасників	25	25
Віковий діапазон	7–18 років	7–18 років
Критерії включення	статус ВПО, проживання у СОС, прояви тривожності, соціальної ізоляції	діти з аналогічних умов, не залучені у програму
Умови участі	добровільна згода батьків / опікунів	

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

Включення дітей у дослідження базувалося на таких критеріях: наявність офіційного статусу ВПО, постійне проживання у СОС Дитячому Містечку протягом мінімум трьох місяців, прямий досвід евакуації, втрати житла або близьких осіб, прояви психологічної дезадаптації з підвищеною тривожністю, соціальною замкненістю чи агресивністю, добровільна згода дитини та батьків на участь, відсутність діагностованих психічних розладів, що потребували б спеціалізованого стаціонарного лікування. З метою об'єктивної оцінки ефективності програми було проведено розподіл учасників на дві групи: експериментальна група (25 дітей, з яких 16 молодшої групи та

9 підлітків) отримала повний курс програми; контрольна група (25 дітей, з яких 14 молодшої групи та 11 підлітків) не брала участі у програмі, але перебувала у ідентичних умовах проживання. Групи були зрівняні за такими параметрами: вік, стать, тривалість переміщення, тип пережитої травми, що забезпечило квазі-експериментальний дизайн дослідження.

У таблиці 2.6 представлено комплекс методів збору даних і статистичної обробки, який дозволяє всебічно оцінити ефективність програми підвищення безпеки життєдіяльності дітей ВПО.

Таблиця 2.6

Методи збору даних і статистичної обробки

Метод	Мета застосування
Анкетування	Визначення рівня знань про безпеку
Шкала Спілбергера	Вимірювання тривожності
Спостереження	Аналіз поведінкових змін
Опитування педагогів і батьків	Якісна оцінка результатів
t-критерій Ст'юдента	Перевірка статистичної значущості різниць між групами

Джерело: систематизовано автором

Анкетування використано для вимірювання рівня знань про безпеку, що дає змогу зафіксувати, наскільки діти засвоїли алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях, правила мінної, соціальної й інформаційної безпеки. Шкала Спілбергера забезпечує кількісне оцінювання рівня тривожності, тобто дає

змогу простежити зміни в емоційному стані дітей під впливом програми. Спостереження, доповнене опитуванням педагогів і батьків, орієнтоване на аналіз поведінкових проявів і якісну оцінку результатів – чи змінюється реальна поведінка дітей у ситуаціях ризику, спілкуванні з однолітками й дорослими, дотриманні правил безпеки.

Застосування t-критерію Стюдента для порівняння показників експериментальної та контрольної груп дозволяє не лише описати виявлені зміни, а й перевірити їхню статистичну значущість. Таким чином, поєднання опитувальних методик, спостереження та формальної статистичної перевірки створює надійну методичну основу дослідження: воно охоплює когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти безпеки й дає змогу зробити обґрунтовані висновки щодо результативності запропонованої програми.

Для об'єктивного вимірювання результатів використовувався розроблений комплекс інструментів, що включав:

- Шкалу тривожності Спілбергера (адаптовану для дітей 13–18 років) – для оцінки ситуативної та особистісної тривожності. Вона була адаптована до віку дітей, які проживають у СОС Дитячому Містечку (м. Бровари). Інструмент дає змогу окремо виміряти ситуативну (реактивну) та особистісну тривожність, містить два блоки тверджень із варіантами відповідей за типом шкали Лайкерта та передбачає подальший підрахунок сумарних балів для інтерпретації рівня тривожності (низький, помірний, підвищений, високий). Анкета використовується на етапах до і після участі дітей у програмі, що дозволяє відстежити динаміку емоційних станів у контексті хронічного стресу, пов'язаного з досвідом війни та переміщення.
- Тест «Самопочуття–Активність–Настрій (САН)» – для оцінки емоційного стану всіх учасників (7–18 років). Він призначений для швидкої діагностики поточного психоемоційного стану дитини за трьома ключовими компонентами: самопочуття, активність та настрої. Методика побудована у вигляді шкали семибальних протилежних

характеристик (наприклад, «погано почуваюсь — добре почуваюсь», «втомлений — бадьорий», «сумний — веселий»), де дитина обирає варіант, який найточніше відображає її стан «тут і зараз». Результати дають змогу визначити рівень емоційного благополуччя (низький, середній, високий) та використовуються для порівняння показників до і після реалізації програми, фіксуючи зміни у загальному емоційному тонусі дітей ВПО.

- Анкети педагогів і батьків – для виявлення поведінкових змін, рівня соціальної активності, комунікації. Анкета для педагогів заповнюється педагогами, вихователями, соціальними працівниками чи психологами, які працювали з дітьми не менше чотирьох тижнів, і містить блоки запитань щодо емоційного стану та саморегуляції, особливостей соціальної взаємодії, сформованості навичок безпечної поведінки, оцінки ефективності програми та підсумкової рефлексії фахівця. Анкета для батьків спрямована на якісний аналіз змін у поведінці, емоційному стані, соціальній взаємодії та навичках безпечної поведінки дітей після участі у програмі. Анкета містить блоки запитань про емоційні прояви дитини, її взаємини з однолітками та дорослими, ставлення до власної безпеки, рівень психологічної стійкості, а також про роль сім'ї й суб'єктивну оцінку впливу програми.
- Картки спостереження – для фіксації емоційних реакцій і взаємодії дітей під час занять.

Етичні аспекти дослідження визначаються насамперед тим, що воно проводиться з участю дітей ВПО, які належать до особливо вразливої категорії. База експерименту – СОС Дитяче Містечко в м. Бровари, де діти перебувають у безпечному середовищі, отримують сімейні форми виховання, психосоціальну та освітню підтримку, а дослідження інтегрується в already наявні програми допомоги, а не замінює їх. Діагностичні методики (анкети для дітей, батьків, педагогів, шкала Спілбергера, САН тощо) спрямовані на оцінку рівня тривожності, емоційного стану і безпечної поведінки без стигматизації

чи «оцінювання» дитини, а результати аналізуються у зведеному вигляді. В анкетах прямо підкреслена анонімність та груповий характер опрацювання відповідей, що мінімізує ризик розкриття персональних даних і захищає приватність учасників. Методичне підґрунтя діагностики та програми спирається на рекомендації UNICEF, WHO, SOS Children's Villages та Національну програму «Безпечна школа», що задає рамку міжнародних стандартів психосоціальної підтримки та етичного ставлення до дітей у кризових умовах.

Таким чином, організація педагогічного експерименту ґрунтувалася на сучасних методологічних підходах і включала послідовні констатувальний, формувальний та контрольний етапи. Чітко визначені критерії відбору учасників, використання валідних психодіагностичних інструментів та поєднання кількісних та якісних методів збору даних, а також застосування статистичних процедур (t-критерій Стюдента) забезпечили надійність та репрезентативність отриманих результатів.

База експерименту – СОС Дитяче Містечко в м. Бровари – надала можливість апробувати програму в умовах реального життя дітей ВПО, де поєднуються сімейне виховання, освітнє середовище та комплексна соціальна підтримка. Дотримання етичних принципів та міждисциплінарна взаємодія фахівців дозволяють вважати отримані результати обґрунтованими і такими, що можуть бути використані для подальшого масштабування та адаптації програми в інших приймаючих громадах України.

2.3. Результати експериментального дослідження ефективності програми

Констатувальний етап експерименту (діагностичний) проведено у період з 1 по 8 вересня 2025 року з метою виявити вихідний рівень знань дітей у сфері безпеки, їхнього психоемоційного стану, рівня тривожності та якості соціальної адаптації. Для цього використовувались анкета «Безпечна

поведінка дитини» з 15 запитань про правила поведінки у надзвичайних ситуаціях, шкала тривожності Спілбергера для вимірювання ситуативної та особистісної тривожності у дітей 13–18 років, тест «Самопочуття–Активність–Настрій» (САН) для оцінки емоційного стану, карти спостереження педагогів та психологів для фіксації емоційної реактивності дітей та якості взаємодії з однолітками, опитування батьків щодо сімейного функціонування та емоційного стану дитини в домашніх умовах.

Кількісні результати констатувального етапу подано в наступній табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Проміжні кількісні результати констатувального етапу

Показник	Експериментальна група (до)	Контрольна група (до)
Високий рівень тривожності	42%	40%
Низький рівень знань про безпеку	48%	46%
Труднощі з комунікацією у групі	56%	52%
Прояви агресивності чи апатії	36%	38%

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

Організація дослідження відповідала етичним принципам роботи з дітьми вразливих категорій. Участь дітей та їхніх законних представників була добровільною; перед початком експерименту надавалась повна інформація про мету та зміст програми, форми участі й можливі ризики. Дані дітей кодувалися та аналізувалися в узагальненому вигляді, без розкриття

персональної інформації. Особлива увага приділялася принципу «не нашкодь»: зміст занять узгоджувався з психологами та був спрямований на підтримку, а не на повторну травматизацію дітей. Етичні вимоги дослідження також узгоджувалися із політиками захисту дітей, які діють у системі СОС Дитячі Містечка в Україні.

Результати констатувального етапу свідчать про те, що обидві групи мали схожий вихідний рівень психоемоційного неблагополуччя та недостатні знання у сфері безпеки. Більшість дітей демонстрували явні ознаки тривожності та труднощі з адаптацією до групи, що обґрунтовує необхідність впровадження спеціалізованої програми психосоціальної підтримки. Показник $p > 0,05$ свідчить про те, що статистична значущість відмінностей відсутня (або вони взагалі не мали статистичної значущості).

Формувальний етап тривав вісім тижнів (з 10 вересня по 1 листопада 2025 року). Він полягав у поетапному впровадженні розробленої програми, структурованої за вісьмома модулями (безпечний простір і довіра, мінна та фізична безпека, психологічна, соціальна, інформаційна безпека, життєві навички, спільна безпека, підсумковий модуль). Кожен модуль включав 2–3 групові заняття тривалістю 60–90 хвилин із використанням тренінгових методик, рольових ігор, вправ на саморегуляцію, творчих завдань, обговорень життєвих ситуацій.

Програма реалізовувалася протягом 2–2,5 місяців у стабільному складі груп (молодша й старша), що дало змогу забезпечити послідовність формування навичок та побудову довірливих стосунків між учасниками. Педагоги, психолог та соціальний працівник виступали співведучими занять, забезпечуючи міждисциплінарний підхід.

Особлива увага приділялася перенесенню сформованих умінь у реальні життєві ситуації: діти виконували домашні міні-завдання (спостереження за власною поведінкою, вправи на саморегуляцію, обговорення з опікунами), а педагоги фіксували прояви безпечної поведінки у повсякденній діяльності (дотримання правил під час тривоги, вміння попросити про допомогу,

конструктивне вирішення конфліктів тощо). Такий формат відповідає сучасним моделям формування життєвих навичок та психосоціальної стійкості дітей у кризових умовах.

Контрольний етап розпочався відразу після завершення формувального етапу (з 1 по 10 листопада 2025 року) та передбачав повторне вимірювання всіх показників у обох групах за допомогою тих же інструментів. Після завершення формувального етапу було проведено контрольну діагностику за тими самими інструментами, що й на констатувальному етапі. Це дозволило зіставити динаміку показників: зміни рівня тривожності, емоційно-поведінкових труднощів, обсягу знань про безпеку та частоти проявів безпечної поведінки у дітей ЕГ і КГ. Додатково збиралися якісні дані: відгуки дітей щодо участі у програмі, оцінки педагогів і опікунів, експертні висновки психолога щодо змін у поведінці та емоційному стані учасників

Саме тому контрольний етап нашого педагогічного експерименту був спрямований не лише на фіксацію позитивних змін у дітей ВПО, а й на доказовість, статистичну обґрунтованість і можливість подальшого використання програми як моделі для інших громад.

Далі, перейдемо безпосередньо до процесу анкетування дітей та батьків.

Анкетування дітей проводилося на основі спеціально розробленої анкети "Безпечна поведінка дитини", яка містила 15 питань про знання правил поведінки у надзвичайних ситуаціях, мінної безпеки, дорожньої безпеки, пожежної безпеки, соціальної та інтернет-безпеки. Результати анкетування до та після впровадження програми подано у таблиці 2.8.

Як видно з таблиці, в експериментальній групі відбулося суттєве підвищення рівня знань з усіх блоків безпеки: загальний показник зріс з 50% до 82% (+32 відсоткові пункти). Найбільший приріст спостерігається у блоках "Повітряна тривога" (+36%), "Мінна безпека" (+34%) та "Перша допомога" (+34%). У контрольній групі зміни були мінімальними: загальний показник змінився з 52% до 55% (+3 в.п.).

Анкетування батьків (опікунів) дітей ВПО проводилося для оцінки змін у поведінці дітей, їхньому емоційному стані та соціальній активності в домашніх умовах та громаді.

Таблиця 2.8

Результати анкетування дітей
(частка опитаних, які продемонстрували коректні знання)

Блок питань	ЕГ до (%)	ЕГ після (%)	КГ до (%)	КГ після (%)
Повітряна тривога (знання алгоритмів дій)	52	88	54	58
Мінна безпека (розпізнавання небезпеки)	48	82	50	54
Хімічна та ядерна небезпека	42	76	44	48
Дорожня безпека	68	90	66	70
Пожежна безпека	58	86	60	62
Захист від булінгу (знання, куди звернутися)	45	80	46	50
Інтернет-безпека	50	84	52	56
Перша допомога	38	72	40	44
ЗАГАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЗНАНЬ	50	82	52	55

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

Батькам пропонувалося оцінити різні аспекти поведінки дитини за п'ятибальною шкалою (табл. 2.9).

За оцінками батьків, найбільш виражені зміни в експериментальній групі стосуються знання дітьми правил поведінки під час тривоги (+1.7 бала), готовності звертатися по допомогу (+1.9 бала) та соціальної активності (+1.8

бала). Середній загальний показник зріс з 2.6 до 4.2 бала (+1.6), тоді як у контрольній групі зміни були незначними (+0.3 бала).

Таблиця 2.9

Результати анкетування батьків

Параметр оцінки	ЕГ до (сер.бал)	ЕГ після (сер.бал)	КГ до (сер.бал)	КГ після (сер.бал)
Дитина знає, що робити під час тривоги	2.8	4.5	2.7	3.0
Дитина дотримується правил безпеки	2.9	4.3	2.8	3.1
Емоційна стабільність дитини	2.6	4.0	2.5	2.8
Соціальна активність (участь у заходах)	2.4	4.2	2.3	2.7
Комунікація з однолітками	2.7	4.1	2.6	2.9
Готовність звертатися по допомогу	2.5	4.4	2.4	2.7
Відчуття безпеки дитини (за оцінкою батьків)	2.3	4.0	2.2	2.6
СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК	2.6	4.2	2.5	2.8

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

Кількісний аналіз продемонстрував виражений позитивний ефект програми в експериментальній групі порівняно як з її власним вихідним рівнем, так і з показниками контрольної групи. Результати цього дослідження подано в наступній табл. 2.10.

За результатами інформації, яка подана в табл. 2.10. можна відзначити, що наскільки саме програма вплинула на стан дітей ВПО порівняно з контрольною групою. У таблиці подані дані за чотирма блоками показників: рівень тривожності (високий, середній, низький), компоненти самопочуття за

методикою САН (самопочуття, активність, настрій) та показник соціальної активності, який оцінювався педагогами за п'ятибальною шкалою.

Для кожного показника наведені значення до й після впровадження програми окремо для експериментальної та контрольної груп. Така структура

Таблиця 2.10

Порівняння показників експериментальної та контрольної груп до і після впровадження програми

Показник	Експериментальна група (до)	Експериментальна група (після)	Контрольна група (до)	Контрольна група (після)
Високий рівень тривожності (%)	42	18	40	37
Середній рівень тривожності (%)	48	60	49	50
Низький рівень тривожності (%)	10	22	11	13
Середній бал самопочуття (САН)	5,2	6,3	5,3	5,5
Активність (САН)	5,0	6,1	5,1	5,4
Настрій (САН)	5,1	6,2	5,2	5,5
Соціальна активність (оцінка педагогів, бал/5)	2,6	4,3	2,5	2,9

Джерело: систематизовано автором на основі власних досліджень

дозволяє оцінити не лише напрямок змін, а й їхню величину та порівняти, чи відбувались аналогічні зміни без спеціального педагогічного впливу.

Передусім звертає на себе увагу динаміка рівнів тривожності. В експериментальній групі частка дітей з високим рівнем тривожності зменшилася з 42 % до 18 %. Це означає зниження на 24 відсоткові пункти,

тобто більш ніж наполовину (орієнтовно на 57 % від початкового показника). Одночасно частка дітей з низьким рівнем тривожності зросла з 10 % до 22 % (+12 в.п.), тобто більш ніж удвічі. Таким чином, у межах тієї самої групи спостерігається «перерозподіл» дітей з «ризикової» зони високої тривожності до більш безпечних категорій – спочатку до середнього, а потім до низького рівня. Це підтверджується й змінами частки дітей із середнім рівнем тривожності: вона зросла з 48 % до 60 %. Можна припустити, що частина учасників експерименту, які мали високий рівень тривоги, знизили його до середнього; частина тих, хто мав середній рівень, перемістилися в категорію низького рівня, що сукупно дало описану конфігурацію.

На цьому тлі контрольна група демонструє зовсім іншу картину. Частка дітей з високим рівнем тривожності зменшилася незначно – з 40 % до 37 % (лише на 3 в.п.), тобто зміни можна розглядати як випадкові коливання, а не як результат системного впливу. Показник середнього рівня практично не змінився (49 % до 50 %), а низького – зріс лише з 11 % до 13 % (+2 в.п.). Отже, без спеціальної програми структура розподілу рівнів тривожності загалом зберігається, тоді як в експериментальній групі спостерігається суттєва «міграція» дітей у бік більш сприятливих показників. Це є прямим свідченням ефективності програми саме в площині емоційної безпеки.

Порівняння вихідних показників експериментальної та контрольної груп до початку програми також є важливим для коректної інтерпретації. До старту втручання частка дітей із високим рівнем тривожності в обох групах була майже однаковою (42 % в експериментальній проти 40 % у контрольній), так само як і частки дітей із середнім і низьким рівнями (48 % та 10 % в ЕГ, 49 % та 11 % у КГ відповідно). Це дає підстави стверджувати, що групи починали експеримент із порівнянних позицій, а отже, розходження, зафіксовані після впровадження програми, не можна пояснити початковою нерівністю вибірок – вони є наслідком саме формувального впливу.

Другий блок даних стосується компонентів самопочуття за методикою САН. До початку експерименту середній бал самопочуття в

експериментальній групі становив 5,2, активності – 5,0, настрою – 5,1; у контрольній групі відповідні значення були 5,3, 5,1 і 5,2. Отже, базові рівні у двох групах також були практично ідентичними (різниця не перевищує 0,1 бала за кожною шкалою), що ще раз підтверджує коректність порівняння. Після реалізації програми показники експериментальної групи суттєво підвищилися: самопочуття – до 6,3 бала, активність – до 6,1, настроїв – до 6,2 бала. У відсотковому співвідношенні це проявляється як +21% до самопочуття та настрою та +22 % для активності. Якщо перевести це у відносні зміни, бачимо, що приріст самопочуття становить 1,1 бала від вихідного значення 5,2 (приблизно 21,2 %), активності – 1,1 бала від 5,0 (22 %), настрою – також 1,1 бала від 5,1 (близько 21,6 %). Важливо, що зростання відбулося приблизно на однакову величину за всіма трьома компонентами, що свідчить не про випадкове коливання, а про системне покращення загального психофізичного стану дітей.

У контрольній групі зміни за шкалами САН суттєво скромніші. Середній бал самопочуття зріс з 5,3 до 5,5 (приріст 0,2 бала), активність – з 5,1 до 5,4 (плюс 0,3 бала), настроїв – з 5,2 до 5,5 (також плюс 0,3 бала). У відсотковому вимірі це відповідає орієнтовно 3,8–5,9 % приросту, що можна інтерпретувати як незначне природне поліпшення, пов'язане, наприклад, із адаптацією до умов проживання, сезонними чинниками чи просто випадковою варіацією. На відміну від цього, в експериментальній групі приріст перевищує 20 % за кожною шкалою, а різниця між групами після завершення програми сягає приблизно 0,8–0,9 бала (самопочуття: 6,3 у ЕГ проти 5,5 у КГ; активність: 6,1 проти 5,4; настроїв: 6,2 проти 5,5).

Особливо показовим є останній показник – соціальна активність, яку педагоги оцінювали за п'ятибальною шкалою. До початку експерименту середній бал в експериментальній групі становив 2,6, у контрольній – 2,5, тобто обидві групи характеризувалися низькою або ближчою до середньої соціальною залученістю: діти не надто активно вступали у взаємодію, рідко ініціювали спільні справи, часто уникали комунікації через тривожність або

недовіру. Після впровадження програми в експериментальній групі середній бал соціальної активності зріс до 4,3, що означає приріст на 1,7 бали. Якщо обчислити відносну зміну, це приблизно 65 % підвищення ($1,7 / 2,6 \approx 0,65$). Таким чином, більшість дітей з ЕГ перемістилися з «нижнього» рівня соціальної залученості до «достатнього» і навіть «високого».

У контрольній групі соціальна активність теж дещо зросла – з 2,5 до 2,9 бала (+0,4 бала, приблизно 16 % приросту). Однак навіть після цього її середній рівень залишається значно нижчим, ніж в експериментальній групі (2,9 проти 4,3). Якщо порівняти кінцеві показники, можна побачити, що діти експериментальної групи виявляють соціальну активність приблизно на півтора рівні вище, ніж їхні однолітки з контрольної групи (різниця 1,4 бали). У практичному вимірі це означає, що вони частіше беруть участь у групових заходах, ініціюють спілкування, готові допомагати іншим, виконують роль організаторів або «допоміжних лідерів» у групі. Для дітей ВПО, які часто переживають замкненість і недовіру, такий зсув є особливо цінним: він вказує на відновлення почуття приналежності до спільноти та готовності брати в ній активну участь.

Для перевірки статистичної значущості відмінностей між експериментальною та контрольною групами після впровадження програми було застосовано t-критерій Стюдента для незалежних вибірок (табл. 2.11). Розрахунки проводилися для ключових показників психоемоційного стану та соціальної активності дітей.

Результати експериментального дослідження ефективності програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО засвідчили її значний позитивний вплив на психоемоційний стан та соціальну інтеграцію учасників. У експериментальній групі спостерігалися статистично значущі поліпшення за всіма ключовими показниками: частка дітей з високим рівнем тривожності зменшилася з 42% до 18% ($t = -15,00$; $p < 0,001$), що відповідає зниженню на 24 відсоткові пункти; показники самопочуття, активності та настрою за методикою САН зросли на 1,1 бала ($t = 6,1$; $p < 0,001$), що свідчить про суттєве

поліпшення загального емоційного тону; соціальна активність, за оцінками педагогів, підвищилася з 2,6 до 4,3 бала ($t = 12,14$; $p < 0,001$), демонструючи зростання готовності дітей до взаємодії та участі у групових справах. На контрасті з цим, контрольна група, яка не отримувала цільованої програмної підтримки, продемонструвала мінімальні зміни:

Таблиця 2.11

Розрахунок t-критерію Стюдента по обраним показникам
УЗАГАЛЬНЕНА ТАБЛИЦЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Показник	Група	До	Після	Різниця	t-значення	p-значення	Оцінка
Висока тривожність (%)	ЕГ	42	18	-24	-15,00	<0,001	***
	КГ	40	37	-3	-3,00	<0,05	*
Самопочуття (САН)	ЕГ	5,2	6,3	+1,1	6,11	<0,001	***
	КГ	5,3	5,5	+0,2	1,25	>0,05	ns
Активність (САН)	ЕГ	5,0	6,1	+1,1	6,47	<0,001	***
	КГ	5,1	5,4	+0,3	2,14	<0,05	*
Настрій (САН)	ЕГ	5,1	6,2	+1,1	6,11	<0,001	***
	КГ	5,2	5,5	+0,3	2,00	<0,05	*
Соціальна активність (бал/5)	ЕГ	2,6	4,3	+1,7	12,14	<0,001	***
	КГ	2,5	2,9	+0,4	3,33	<0,01	**

Примітка*

*** $p < 0,001$ — висока статистично значуща різниця

** $p < 0,01$ — значна статистична значущість

$p < 0,05$ — статистично значуща різниця

ns — не статистично значуща ($p > 0,05$)

тривожність знизилася лише на 3 відсоткові пункти, показники САН зросли на 0,2-0,3 бала, а соціальна активність — на 0,4 бала, що можна розглядати як природні коливання та адаптацію до умов проживання без спеціального втручання.

Порівняльний аналіз динаміки змін у обох групах виявляє значне розходження в масштабі ефектів програми: експериментальна група змінилася у 8 разів більше стосовно тривожності, у 5,5 разів більше щодо самопочуття, у 3,7-4,25 разів більше за показниками активності, настрою та соціальної активності. Це переконливо доводить, що отримані позитивні результати є наслідком саме впровадження програми, а не зовнішніх факторів чи природного ходу часу. Результати відповідають міжнародним стандартам оцінювання психосоціальних інтервенцій для дітей, постраждалих від конфліктів, та підтверджують ефективність комплексного підходу, який поєднує роботу над емоційною регуляцією, розвитком навичок безпечної поведінки та соціальною інтеграцією.

Отримані дані дають підстави для висновку, що програма підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО є науково обґрунтованим та практично ефективним інструментом, здатним суттєво поліпшити психоемоційний стан та якість життя дітей у приймаючих громадах. Програма не лише знижує психологічні ризики та внутрішні стресори, а й активно посилює ресурси дитини — розвиває впевненість, позитивний емоційний фон, здатність до конструктивної взаємодії та почуття причетності до спільноти. Така комплексність впливу робить програму перспективною моделлю для масштабування та адаптації в інших приймаючих громадах України, де діти ВПО потребують системної, довгострокової підтримки, спрямованої не лише на мінімізацію ризиків, а й на формування передумов для гармонійного розвитку та успішної соціальної інтеграції.

Якщо розглядати табл. 2.10 комплексно, можна виділити кілька важливих закономірностей:

1. Усі ключові показники в експериментальній групі змінюються в «правильному» напрямку, причому зміни є узгодженими між собою. Зменшення частки дітей із високим рівнем тривожності супроводжується підвищенням суб'єктивного самопочуття, активності й настрою, а також зростанням соціальної активності. Це говорить про те, що програма не лише «знімає симптом» (тривожність), а й підсилює ресурсні компоненти – відчуття життєвої енергії, позитивний емоційний фон, готовність до взаємодії.

2. У контрольній групі зміни або дуже незначні, або взагалі відсутні. Так, структура рівнів тривожності практично не змінюється; підвищення показників САН є мінімальним; соціальна активність зростає, але залишається на рівні нижче середнього. Це дозволяє зробити висновок, що без спеціально спроектованого втручання діти ВПО не демонструють вираженого «самовідновлення» – принаймні у часовому відрізку, який охоплює експеримент. Іншими словами, позитивні зміни в експериментальній групі не можна пояснити лише фактором часу: вони є наслідком цілеспрямованої роботи в межах програми.

3. Здійснений аналіз дозволяє зробити висновок, що найбільший відносний ефект програми проявляється саме в показнику соціальної активності, тоді як зниження тривожності та покращення самопочуття мають дещо менший, але все одно дуже вагомий масштаб. Це логічно, оскільки соціальна активність напрямку пов'язана з тими модулями програми, де відпрацьовувалися навички командної роботи, взаємодопомоги, участі в спільних ініціативах і волонтерстві. Саме ці модулі, за свідченнями педагогів, викликали в дітей найбільше зацікавлення та давали їм досвід «успіху в групі», що, своєю чергою, знижувало тривожність і посилювало позитивний настрій.

Отримані результати дають підстави зробити висновок, що програма реально підвищила рівень безпеки життєдіяльності дітей ВПО. Зменшення частки дітей із високою тривожністю та емоційною нестабільністю означає зниження внутрішніх психологічних ризиків, які часто призводять до імпульсивної, ризикованої поведінки. Поліпшення показників самопочуття,

активності й настрою за шкалою САН, а також зростання соціальної активності й відчуття причетності до групи свідчать про зміцнення особистісних і соціальних ресурсів дитини, що прямо пов'язано з її здатністю обирати більш безпечні моделі поведінки, усвідомлювати потенційні загрози та адекватно на них реагувати. Той факт, що суттєві зміни зафіксовано саме в експериментальній групі, дозволяє стверджувати, що програма не лише покращила емоційний стан дітей, а й стала дієвим інструментом мінімізації ризиків і підвищення суб'єктивного та об'єктивного рівня безпеки їхньої життєдіяльності в умовах приймаючої громади.

2.4. Перспективи масштабування та адаптації програми для інших приймаючих громад України

Розроблена програма є універсальною та має високу адаптивність завдяки модульній структурі, орієнтації на доказові підходи й можливості гнучко змінювати зміст і форми роботи залежно від контексту громади. Вона може впроваджуватися у школах, центрах соціальних служб, молодіжних хабах, програмах НУО та муніципальних ініціативах, оскільки побудована відповідно до принципів community-based social work, підходу сильних сторін (empowerment) і доказового управління. Щоб забезпечити ефективність у різних типах громад, модель програми передбачає адаптацію до локальних умов за низкою ключових компонентів — тип громади, вікові особливості дітей, культурно-мовне середовище, рівень травматизації та ресурсна база приймаючої громади; узагальнені параметри такої адаптації подано в табл. 2.12.

Таблиця з компонентами адаптації фактично описує «матрицю гнучкості» програми: що саме потрібно змінювати в процесі масштабування, а що залишається незмінним. Перший вимір – тип громади (міська, сільська, змішана, громада прифронтової зони тощо). Для міських громад логічно

робити акцент на співпрацю зі шкільними командами, центрами соціальних служб, молодіжними просторами, тоді як у сільських громадах ключову роль часто відіграють заклади позашкільної освіти, бібліотеки, будинки культури, парафіяльні або волонтерські ініціативи.

Таблиця 2.12

Необхідна адаптація до локальних умов

Компонент	Суть адаптації	Приклади реалізації
Тип громади	Врахування міського чи сільського контексту	У сільських громадах — мобільні бригади, виїзні заняття; у містах — інтеграція в шкільні програми
Вікові особливості	Диференціація завдань за віком	Молодша група — більше ігор; старша — дискусії, саморефлексія
Культурне середовище	Різні культурні традиції	Приклади з місцевої культури
Рівень травматизації	Психологічна готовність учасників	Індивідуальні консультації, модуль з психогігієни
Ресурсна база громади	Матеріальні й кадрові можливості	Залучення волонтерів, грантів, CSR-партнерів

Джерело: систематизовано автором

Це безпосередньо впливає на логістику занять (графік, тривалість зустрічей, доступність простору) і на соціальний склад груп: у малих громадах

діти частіше особисто знають одне одного, що посилює як ресурс підтримки, так і ризик стигматизації.

Другий параметр – вікові особливості дітей. Таблиця показує, що для молодшої групи (7–12 років) рекомендовано збільшувати частку ігор, руханок, рольових ситуацій, візуальних матеріалів, тоді як для підлітків (13–18 років) – робити акцент на дискусіях, груповій рефлексії, самостійних проєктах.

Це цілком узгоджується з попередніми розділами роботи, де підкреслюється, що молодші школярі більше реагують поведінкою та тілесними проявами, а підлітки – смисловими і ціннісними конфліктами. Відповідно, один і той самий зміст (наприклад, «мінна небезпека» чи «кібербулінг») подається через різні методи: для молодших – через історії, комікси, настільні ігри, для старших – через аналіз реальних кейсів, дебати, створення власних правил спільноти.

Третій блок – культурне середовище. Основний акцент тут робиться на різниці в локальних традиціях, свят, способів дозвілля. Найбільш яскравим прикладом є перехід до нової дати святкування Різдва. Тому передбачається добір прикладів з місцевої культури, залучення лідерів думок із самої громади, культурне просвіщення в цілому.

Четвертий вимір – рівень травматизації. У таблиці зазначено, що при високому рівні травматичного досвіду необхідне попереднє індивідуальне консультування, включення окремого модуля з психогігієни, можливість більш гнучкого темпу проходження програми.

Це означає, що масштабування не може бути «механічним»: у громадах, де частина дітей має симптоми ПТСР, зростає роль психологів, а деякі теми (наприклад, обговорення досвіду евакуації, спогадів про обстріли) потребують особливо делікатної подачі й чітких правил безпеки під час групової роботи.

П'ятий компонент – ресурсна база громади. Ми пропонуємо орієнтуватися не лише на бюджетні кошти, а й на волонтерів, грантові програми, корпоративну соціальну відповідальність локального бізнесу.

Це важливе зауваження: у багатьох громадах немає додаткових ставок психологів чи соціальних педагогів, але є активні громадські організації, релігійні спільноти, молодіжні ради, які можуть стати партнерами й співвиконавцями. Таким чином, програма має «ядро», яке не змінюється, але навколо нього гнучко модифікуються формат, партнери та інтенсивність підтримки залежно від реалій конкретної громади.

Механізми поширення програми підвищення безпеки життєдіяльності дітей ВПО набувають особливої ваги в сучасних умовах України, коли наслідки повномасштабної війни торкаються практично кожної громади. Діти, які пережили переміщення, втрату дому, досвід обстрілів чи окупації, сьогодні навчаються у звичайних школах, живуть у сім'ях приймаючих громад, але продовжують щоденно стикатися з ризиками – від повітряних тривог і мінної небезпеки до кібербулінгу та соціальної стигматизації. Окремі успішні програми підтримки, реалізовані в окремих закладах чи містах, не здатні суттєво змінити ситуацію на національному рівні, якщо не будуть масштабовані та інтегровані в систему освіти й соціальних послуг.

Саме тому важливо не тільки довести ефективність розробленої програми в умовах СОС Дитячого Містечка м. Бровари, а й продумати, як її зміст, методи та інструменти можуть бути відтворені в інших громадах України. Механізми поширення програми дозволяють перетворити локальний успішний досвід на модель, доступну для шкіл, центрів соціальних служб, молодіжних просторів і громадських організацій у різних регіонах – від відносно безпечних областей до прифронтових територій. Це відкриває можливість формувати в країні мережу безпечних, дитиноцентричних середовищ, де діти ВПО отримують не епізодичну допомогу, а системну підтримку, що зміцнює їхню психологічну стійкість, навички безпечної поведінки та відчуття належності до нової громади. На рис. 2.1 подано основні такі механізми.

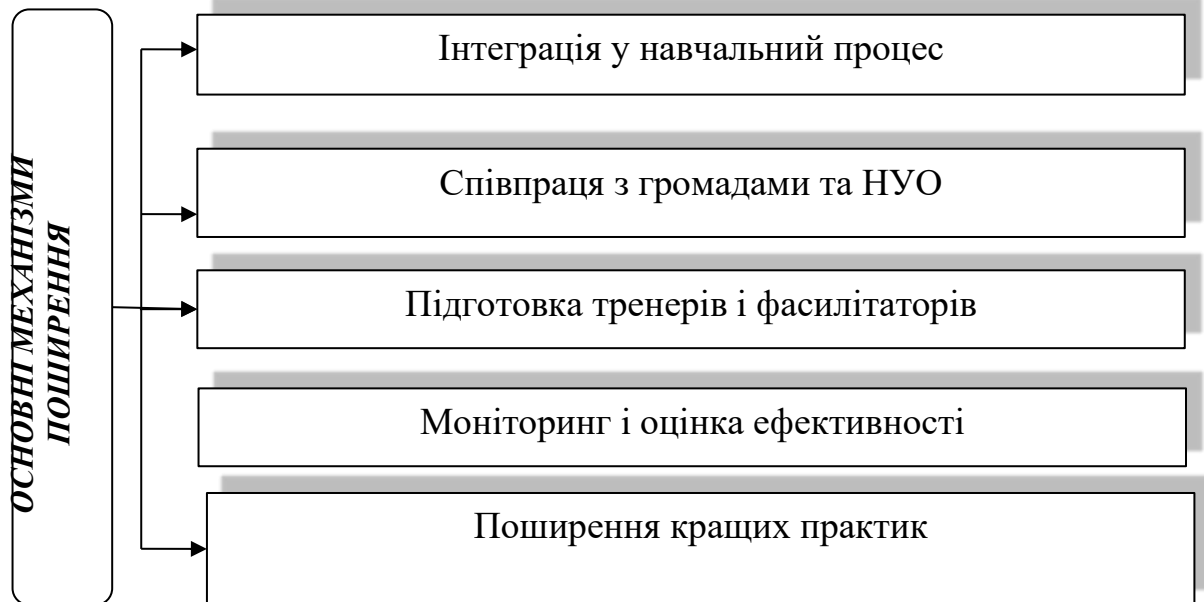

Рис. 2.1. Основні механізми поширення програм

Джерело: складено автором самостійно

Детальніше опишемо кожен із механізмів.

Перший механізм – інтеграція у навчальний процес: пропонується впроваджувати програму як факультатив або цикл занять у межах курсів «Безпековий практикум» та «Здоров’я, безпека та добробут». Це рішення важливе з кількох причин. По-перше, воно знімає питання додаткового навантаження для дітей і педагогів – заняття інтегруються в уже існуючий розклад. По-друге, підвищує легітимність програми в очах адміністрації закладів освіти: вона не виглядає як «разова акція», а стає частиною системної освітньої політики. По-третє, відкриває шлях до нормативного закріплення програми у вигляді типових навчальних планів або рекомендованих Міністерством освіти модулів.

Другий механізм – співпраця з громадами та НУО через створення мережі локальних «центрів безпечного дитинства» на базі Spilno-hubs (UNICEF) або подібних ресурсних центрів. Це дозволяє не обмежуватися тільки школами: до роботи можна залучати дітей, які навчаються дистанційно, перебувають у складних життєвих обставинах, мають перерви в навчанні. НУО привносять у програму додаткові ресурси – волонтерів, фахівців з арт-терапії, мобільні команди психологічної підтримки. Водночас для громад це

можливість наповнити змістом уже створені хаби, молодіжні простори, інклюзивні центри.

Третій механізм – підготовка тренерів і фасилітаторів. Має бути створений 24-годинний курс для педагогів і соціальних працівників із сертифікацією. Це фактично створює «мультиплікаторний ефект»: замість того, щоб залучати вузьке коло зовнішніх тренерів, програма формує місцеві команди фахівців, які згодом можуть навчати інших. Сертифікація, у свою чергу, підвищує статус участі, мотивує педагогів і дає громадам інструмент для визнання нових компетенцій у системі підвищення кваліфікації.

Четвертий механізм – моніторинг і оцінка ефективності. Пропонується використання єдиного інструментарію (анкети, шкали тривожності, форми спостереження), онлайн-опитувань та контрольних вимірів. Це критично важливо для масштабування: без порівнюваних даних важко довести доцільність розширення програми, аргументувати потребу в фінансуванні або грантах. Єдина система оцінювання дозволяє бачити не тільки «успішні» кейси, а й громади, де ефект нижчий, і аналізувати причини (низька участь батьків, кадровий дефіцит, високий рівень травматизації тощо).

П'ятий механізм – поширення кращих практик через кейси, відеоінструкції, цифрову бібліотеку програм. Умовно, кожна громада, що впровадила програму, може документувати власний досвід – як вдалося залучити батьків, які інтерактивні вправи «зайшли» краще, як організовано співпрацю з ДСНС чи місцевою владою. Цей контент може використовуватися для навчання нових тренерів, для адвокації програми на рівні області чи держави, а також для формування позитивного публічного образу дітей ВПО як активних і відповідальних учасників життя громади.

Разом ці механізми формують цілісну стратегію поширення: від включення програми в освітні плани й локальну інфраструктуру до створення професійних спільнот, які підтримують одна одну й забезпечують сталість змін.

В свою чергу, масштабування неминуче стикається з об'єктивними та суб'єктивними перепонами, але за умови своєчасного планування ці бар'єри можна суттєво пом'якшити. Табл. 2.13. систематизує п'ять ключових викликів: фінансові, кадрові, емоційно-професійні, комунікаційні та культурні

Таблиця 2.13

Бар'єри та шляхи їх подолання

Потенційний бар'єр	Вплив	Рекомендоване рішення
Брак фінансування	Обмеження охоплення	Залучення грантів (UNICEF, EU Civil Protection, Save the Children)
Недостатня підготовка кадрів	Зниження якості реалізації	Навчання тренерів, супервізії, методичні посібники
Високе емоційне навантаження педагогів	Вигорання	Програми підтримки персоналу, командна робота
Недовіра батьків або низька поінформованість	Опір участі дітей	Інформаційні кампанії, спільні сімейні заходи
Культурні упередження або стигматизація ВПО	Соціальна ізоляція дітей	Інклюзивні заходи, кампанії «Ми разом»

Джерело: систематизовано автором

Перший бар'єр – брак фінансування, який прямо пов'язаний з можливістю охопити достатню кількість дітей. Без додаткових ресурсів важко забезпечити навчання тренерів, закупити матеріали, покрити витрати на логістику дітей з віддалених сіл, оплатити роботу психологів. Пропоноване рішення – залучення грантів (UNICEF, EU Civil Protection, Save the Children) та переговори з місцевими органами влади щодо співфінансування.

У практичному вимірі це означає, що до пакета програми варто додати шаблони грантових заявок, типові кошториси, рекомендації щодо співпраці з департаментами освіти, соціального захисту, службою у справах дітей. Інакше навіть якісно розроблена програма ризикує «застрягти» на рівні пілотів.

Другий бар'єр – недостатня підготовка кадрів, що призводить до зниження якості реалізації програми. Ми пропонуємо комплексне рішення: навчання тренерів, регулярні супервізії, методичні посібники. Це відповідає сучасним підходам до роботи з травмованими дітьми, де важливо не просто провести «одноразовий тренінг» для педагогів, а забезпечити довготривалу підтримку, можливість обговорювати складні випадки, отримувати зворотний зв'язок. У розгорнутому вигляді це може виглядати як дворівнева система: базовий онлайн-курс для всіх зацікавлених педагогів та очні/змішані модулі для локальних команд, які беруть на себе роль регіональних тренерів.

Третій бар'єр – високе емоційне навантаження та ризик професійного вигорання педагогів і соціальних працівників. Робота з дітьми, які пережили війну, втрату близьких, руйнування домівки, завжди пов'язана з високою емоційною ціною; без підтримки фахівці можуть почати уникати «важких тем», формально проводити заняття, віддалятися від емоційних історій дітей. Тому в таблиці зазначені програми підтримки персоналу, командна робота, супервізійні сесії. На практиці це може бути впровадження регулярних групових зустрічей із психологом, де тренери можуть безпечно обговорити власні переживання, а також чітко розмежування ролей у команді щодо роботи з найскладнішими випадками.

Четвертий бар'єр – недовіра батьків або низька поінформованість, що проявляється в опорі участі дітей у програмі. Частина батьків може боятися, що «зайве згадування війни» травмує дитину, що в програмі є політичні чи релігійні елементи, або просто не розуміє різницю між психоосвітніми заняттями та терапією. Тому як рішення пропонується інформаційна кампанія та спільні сімейні заходи. Це можуть бути відкриті зустрічі, де фахівці пояснюють мету програми, демонструють конкретні вправи, відповідають на

запитання; дні родини чи спільні волонтерські акції, які показують, що програма не «відриває» дітей від сім'ї, а навпаки – підтримує сімейні ресурси.

П'ятий бар'єр – культурні упередження або стигматизація дітей ВПО, що можуть призводити до їх соціальної ізоляції навіть у громадах, які декларують готовність до прийняття. Ми пропонуємо інклюзивні заходи та кампанії «Ми разом». Це означає, що програма безпеки не повинна бути «резервацією для ВПО», а навпаки – ядром спільної діяльності дітей різного походження. Наприклад, модуль «Спільна безпека» може реалізовуватися у змішаних групах, де діти разом планують ініціативи з волонтерства, взаємодопомоги, інформаційної підтримки. Публічні історії успіху (кейси про те, як діти ВПО стали лідерами в шкільних проєктах) також допомагають змінити наратив від «жертв» до «активних учасників громади».

Очікувані результати масштабування є наступними:

1. Підвищення рівня знань і навичок безпеки у дітей ВПО щонайменше на 30–35 %. Цей результат означає, що після впровадження програми діти не лише краще запам'ятовують інформацію про мінну, фізичну, інформаційну та соціальну безпеку, а й уміють застосувати її в конкретних ситуаціях. Йдеться про засвоєння алгоритмів дій під час повітряної тривоги, евакуації, виявлення підозрілих предметів, реагування на булінг чи кібербулінг, безпечного користування соцмережами тощо. Зростання показників на 30–35 % (за результатами тестів, анкет і спостережень) свідчить, що діти переходять від фрагментарних знань до більш системного розуміння безпеки й здатні приймати відповідальні рішення в реальних умовах.

2. Зниження середнього рівня тривожності у цільових групах на 25 %. Зменшення тривожності передбачає, що діти рідше відчують постійне напруження, страх, безпорадність, пов'язані з воєнним досвідом і життям у новій громаді. У практиці це проявляється у зменшенні кількості нічних страхів, тілесних скарг без медичних причин, імпульсивних або агресивних реакцій, покращенні сну та концентрації. Показник «мінус 25 %» відображає різницю у балах за стандартизованими шкалами (Спілбергера чи

аналогічними), тобто зміни будуть не лише суб'єктивними, а й підтвердженими психодіагностично. Це створює кращі умови для навчання, соціалізації та загального психічного здоров'я дітей ВПО.

3. Збільшення участі дітей у соціальних активностях і волонтерських ініціативах. Реалізація програми має сприяти тому, щоб діти частіше долучалися до шкільних та громадських проєктів, волонтерських акцій, молодіжних рад, ініціатив взаємодопомоги. Мова не лише про кількість заходів, а й про якість участі: готовність брати на себе роль організатора, відповідальність за виконання завдань, ініціювання власних ідей. Для дітей ВПО це особливо важливо, адже включеність у спільну діяльність з однолітками зменшує відчуття ізоляції, формує досвід «я потрібен/потрібна громаді» та зміцнює горизонтальні зв'язки між сім'ями переселенців і місцевими жителями.

4. Формування єдиних локальних стандартів психосоціальної підтримки дітей. Масштабування програми передбачає розроблення узгоджених підходів, протоколів і методичних матеріалів, які використовують школи, соціальні служби, НУО та інші партнери в межах громади. Це означає, що фахівці працюють за спільною логікою: розуміють, як оцінювати потреби дітей, які інтервенції застосовувати, як реагувати на прояви травми чи ризикової поведінки, як перенаправляти сім'ї до спеціалізованих служб. Єдині стандарти допомагають уникати ситуацій, коли в одній школі дитина отримує підтримку, а в іншій – ні, та забезпечують послідовність і наступність допомоги на рівні всієї громади.

5. Посилення спроможності приймаючих громад реагувати на кризові ситуації. Йдеться про те, що громада завдяки програмі отримує краще підготовлених педагогів, соціальних працівників, психологів, налагоджені канали взаємодії між школами, службами, НУО, місцевою владою, а також інструменти швидкого інформування й координації дій. У разі нових загострень безпекової ситуації, нових хвиль переміщення чи локальних криз (травматичні події у школі, випадки насильства, втрати) громада зможе

реагувати не хаотично, а за напрацьованими сценаріями: оперативно організовувати підтримку, проводити групові заняття, залучати дітей до безпечних активностей. Таким чином, програма підвищує не лише індивідуальну стійкість дітей, а й інституційну стійкість громади в умовах довготривалої війни.

Отже, проведений аналіз потенціалу масштабування та адаптації програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО засвідчив, що вона відповідає ключовим критеріям «моделі, придатної до тиражування». Її структура є достатньо універсальною, щоби застосовуватися в різних приймаючих громадах, а водночас – достатньо гнучкою для адаптації змісту до локального контексту, вікових та культурних особливостей дітей, ресурсних можливостей закладів освіти й соціальної сфери. Доказова ефективність, підтверджена результатами експерименту, а також відповідність підходів програми рекомендаціям UNICEF, WHO та гуманітарних організацій (Save the Children тощо), створюють передумови для її включення до локальних стандартів психосоціальної підтримки вразливих категорій дітей.

Разом із тим, реалізація масштабування потребує організаційних та інституційних зусиль: налагодження міжсекторної взаємодії (освіта, соціальний захист, охорона здоров'я, громадські організації), розроблення механізмів підготовки тренерів і фасилітаторів, забезпечення методичної підтримки та системного моніторингу якості впровадження. Очікувані результати масштабування – підвищення рівня знань і навичок безпеки дітей ВПО, зниження їхньої тривожності, зростання соціальної активності та суб'єктності – свідчать про те, що програма може стати дієвим інструментом посилення спроможності приймаючих громад реагувати на кризові ситуації та формувати інклюзивне, безпечне середовище для дітей.

Висновки до другого розділу.

У другому розділі було представлено логіку розроблення та впровадження програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО у СОС Дитячому Містечку м. Бровари, а також результати її експериментальної перевірки. Розроблена програма виступила практичним втіленням теоретико-методологічних положень першого розділу: вона поєднала формування навичок безпечної поведінки, психоемоційну підтримку, розвиток соціальної активності та суб'єктності дітей, а також залучення дорослих – вихователів, соціальних працівників, представників громади. Структура програми включала низку тематичних модулів (фізична безпека, емоційна саморегуляція, конструктивне спілкування, участь у житті громади тощо), що реалізовувалися через тренінгові, інтерактивні, ігрові та проектні форми роботи.

Організація педагогічного експерименту ґрунтувалася на класичній схемі констатувального, формувального та контрольного етапів із використанням експериментальної та контрольної груп. На констатувальному етапі було зафіксовано вихідний рівень тривожності, знань про безпеку, психоемоційного стану (за шкалою САН) та соціальної активності дітей. На формувальному етапі програма впроваджувалася лише в експериментальній групі з дотриманням єдиного методичного стандарту, тоді як контрольна група працювала в режимі звичайної діяльності закладу. На контрольному етапі було здійснено повторну діагностику за тими самими показниками, що дозволило провести порівняльний аналіз динаміки змін у обох групах.

Результати кількісного аналізу переконливо засвідчили ефективність програми. Зокрема, частка дітей із високим рівнем тривожності в експериментальній групі зменшилася з 42 % до 18 %, тоді як у контрольній групі відповідний показник практично не змінився (40 % до 37 %). Середній бал за шкалою самопочуття зріс з 5,2 до 6,3, активності – з 5,0 до 6,1, настрою

– з 5,1 до 6,2, що відповідає зростанню приблизно на 20–22 %, тоді як у контрольній групі ці зміни були мінімальними. Соціальна активність, за оцінками педагогів, підвищилася в експериментальній групі з 2,6 до 4,3 бала (за п'ятибальною шкалою), тоді як у контрольній групі – лише з 2,5 до 2,9. Це свідчить не лише про статистично значущі, а й про практично вагомі ефекти програми.

Якісний аналіз поведінкових проявів дітей, спостережень педагогів та відгуків самих учасників доповнив кількісні результати. Було зафіксовано зменшення кількості конфліктних ситуацій, проявів агресії та ізоляції, зростання готовності дітей брати участь у спільних справах, волонтерських та просоціальних активностях у межах громади. Діти частіше зверталися по допомогу до дорослих, відкритіше говорили про свої переживання, виявляли більшу впевненість у собі. Це свідчить про те, що програма не лише знижує ризики (тривожність, емоційну нестабільність), а й підсилює внутрішні ресурси дітей – відчуття підтримки, соціальної включеності, власної значущості.

Важливим висновком є те, що саме системність і комплексність педагогічного впливу забезпечили отримані результати. Продемонстровано, що в умовах приймаючої громади, за наявності підготовлених фахівців, організаційної підтримки та належного методичного супроводу, можливо досягти суттєвого підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО за відносно короткий часовий проміжок. Отримані результати стали підставою для обґрунтування високого потенціалу масштабування програми та визначення механізмів її адаптації до інших приймаючих громад України, що було розкрито у підпункті 2.4 та створює місток до загальних висновків дослідження.

ВИСНОВКИ

Отже, написання цієї кваліфікаційної роботи дає нам змогу зробити відповідні висновки:

1. Діти ВПО в Україні становлять одну з найбільших категорій вразливого населення, яка потребує комплексної, системної та довгострокової соціально-педагогічної підтримки. Розуміння специфіки їхніх психологічних, освітніх та соціальних потреб є необхідною передумовою для розроблення ефективних програм підтримки. Успішна адаптація та розвиток дітей ВПО залежить від взаємодії та координації зусиль сім'ї, школи, громади та держави. Проте, попри значні зусилля різних організацій, існують значні прогалини у забезпеченні сучасної та адекватної підтримки, особливо у віддалених від великих міст громадах, що вказує на необхідність розроблення адаптованих та контекстно-чутливих програм для конкретних приймаючих громад. Проблеми та ризики безпечного розвитку дітей ВПО є багатовимірними і вимагають комплексної відповіді з боку держави, громади, школи та сім'ї. Основними загрозами виступають психологічна травматизація, соціальна ізоляція, освітні прогалини та низький рівень довіри до оточення. Водночас ефективна діяльність приймаючих громад, спрямована на соціальну інтеграцію, може суттєво зменшити ці ризики. Важливо, щоб програми безпеки життєдіяльності враховували не лише фізичний захист, а й емоційне благополуччя та соціальну підтримку дітей ВПО.

2. Безпека життєдіяльності дітей у сучасних умовах – багатовимірне явище, що охоплює фізичний, психологічний, соціальний та інформаційний аспекти. Для дітей ВПО ця категорія набуває особливої актуальності. Формування безпечної поведінки повинно ґрунтуватися на компетентнісному, системному та психосоціальному підходах, а міжнародний досвід свідчить про ефективність комплексних інтегрованих програм.

3. Успішні практики – як міжнародні, так і вже впроваджені в Україні – демонструють кілька спільних ознак ефективності. По-перше, комплексність

та міжсекторальність: найбільш результативні програми поєднують інфраструктурні рішення (влаштування укриттів, логістика евакуації) з навчальними компонентами, психосоціальною підтримкою та соціальним захистом (прикладом служить синтез "Spilno" та шкільних ініціатив). По-друге, інтерактивність та компетентнісний підхід: завдання базуються на рольових вправах, симуляціях надзвичайних ситуацій, розвитку навичок саморегуляції (як у програмах ДСНС та LSE), що підвищує ефективність засвоєння матеріалу порівняно з традиційними лекціями. По-третє, залучення батьків та громади: моделі SZOP та CFS наголошують на важливості підписання локальних домовленостей, залучення батьків до планування, розвитку волонтерських мереж та передачі відповідальності на рівень громади, що створює стійкість програм. По-четверте, орієнтація на уразливі групи: міжнародні керівництва CFS передбачають спеціальні адаптації для дітей з інвалідністю, а українські програми (зокрема "Spilno") пріоритизують внутрішньо переміщених осіб та багатодітні сім'ї. Водночас, аналіз виявляє кілька системних слабкостей.

4. Програма підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО у СОС Дитячому Містечку м. Бровари є науково обґрунтованою й методологічно вивіреною відповіддю на комплекс ризиків, окреслених у першому розділі роботи. Вона інтегрує міжнародні підходи Child Friendly Spaces, Life Skills Education та Schools as Zones of Peace, адаптуючи їх до умов конкретної приймаючої громади та специфіки життя дітей ВПО у форматі сімейного влаштування. Узгодження структури програми з національними ініціативами («Безпечна школа», модельні програми МОН, мережа центрів «Спільно») забезпечує її відповідність сучасній державній політиці у сфері захисту дітей і відкриває можливості для масштабування. Комплексний модульний характер, вікова диференціація, мультидисциплінарна команда виконавців та продумана система моніторингу дозволяють розглядати дану програму не лише як локальний проєкт, а й як потенційну модель для інших приймаючих громад України. Очікується, що її реалізація сприятиме

зниженню рівня тривожності та ризикованої поведінки дітей ВПО, зміцненню їхньої психологічної стійкості, розширенню спектра життєвих і громадянських компетентностей, а також посиленню зв'язків між дитиною, сім'єю, школою та громадою.

5. Організація експерименту з оцінювання програми ґрунтувалася на сучасних методологічних підходах і включала послідовні констатувальний, формувальний та контрольний етапи. Чітко визначені критерії відбору учасників, використання валідних психодіагностичних інструментів (SDQ, SCAS), поєднання кількісних та якісних методів збору даних, а також застосування статистичних процедур (t-критерій Стюдента) забезпечили надійність та репрезентативність отриманих результатів.

База експерименту – СОС Дитяче Містечко в м. Бровари – надала можливість апробувати програму в умовах реального життя дітей ВПО, де поєднуються сімейне виховання, освітнє середовище та комплексна соціальна підтримка. Добре продумана організація експерименту, дотримання етичних принципів та міждисциплінарна взаємодія фахівців дозволяють вважати отримані результати обґрунтованими і такими, що можуть бути використані для подальшого масштабування та адаптації програми в інших приймаючих громадах України.

Здійснена програма продемонструвала суттєвий та комплексний вплив на психоемоційний стан і поведінку дітей ВПО: поліпшилась обізнаність дітей з питань їхньої безпеки; різко зменшилась частка дітей із високою тривожністю, значно покращилися показники самопочуття, активності й настрою за шкалою САН, відбулося істотне зростання соціальної активності. За всіма показниками експериментальна група чітко відмежовується від контрольної, де зміни або мінімальні, або несуттєві. Це підтверджує, що саме впровадження програми, а не зовнішні фактори, стало визначальним чинником позитивних зрушень. Щодо структури змін, то свідчить про цілісність і системність педагогічного впливу: програма одночасно працює на зниження ризиків (тривожності, емоційної нестабільності) і на підсилення

ресурсів (обізнаність, позитивний настрій, готовність до взаємодії, відчуття причетності до групи). Усе це дозволяє розглядати програму як ефективний інструмент підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей внутрішньо переміщених осіб у контексті приймаючої громади.

6. Проведений аналіз потенціалу масштабування та адаптації програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО засвідчив, що вона відповідає ключовим критеріям «моделі, придатної до тиражування». Її структура є достатньо універсальною, щоби застосовуватися в різних приймаючих громадах, а водночас – достатньо гнучкою для адаптації змісту до локального контексту, вікових та культурних особливостей дітей, ресурсних можливостей закладів освіти й соціальної сфери. Доказова ефективність, підтверджена результатами педагогічного експерименту, а також відповідність підходів програми рекомендаціям UNICEF, WHO та гуманітарних організацій (Save the Children тощо), створюють передумови для її включення до локальних стандартів психосоціальної підтримки вразливих категорій дітей. Разом із тим, реалізація масштабування потребує організаційних та інституційних зусиль: налагодження міжсекторної взаємодії (освіта, соціальний захист, охорона здоров'я, громадські організації), розроблення механізмів підготовки тренерів і фасилітаторів, забезпечення методичної підтримки та системного моніторингу якості впровадження. Очікувані результати масштабування – підвищення рівня знань і навичок безпеки дітей ВПО, зниження їхньої тривожності, зростання соціальної активності та суб'єктності – свідчать про те, що програма може стати дієвим інструментом посилення спроможності приймаючих громад реагувати на кризові ситуації та формувати інклюзивне, безпечне середовище для дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Старинський М. В. Проблемні питання визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» та напрямки його вдосконалення. *Академічні візії*. 2024. № 31. URL : <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1240> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
3. Матриця відстеження переміщення осіб – Україна. *Міжнародна організація з міграції (МОМ)*. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine> (дата звернення: 15.10.2025).
4. Міністерство соціальної політики України. Статистична інформація щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://skilky-skilky.info/v-ukraini-nalichuietsia-4-6-mln-vnutrishno-peremishchenykh-osib/> (дата звернення: 15.10.2025).
5. Кравцов С. О. Теоретичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи. *Соціальна політика*. 2008. № 3. С. 83–96.
6. Василик А., Мурза К. Сучасні підходи до адаптації та організаційної соціалізації персоналу. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 3 (64). С.137-146 .
7. Ярошенко В. В., Передало Х. С. Соціальна адаптація працівників-мігрантів в умовах євроінтеграції. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28, № 1. С. 105–114.
8. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Закон України від 17.03.2011 № 3160-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17> (дата звернення: 15.10.2025).

9. Хандій О. О. Соціальна інтеграція: перешкоди та перспективи. *Вісник СНУ ім. В. Даля*. 2017. № 6 (236). С. 224–234.
10. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / за ред. Т. Ф. Алексеєнко. Київ : Задруга, 2017. 168 с.
11. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання*. 2017. № 1 (21). С. 204–212.
12. Mishchuk H., Samoliuk N., Krol V., Vasa L. Social integration of internally displaced persons in Ukraine: perceptions from IDPs vs. the host population *Economics & Sociology*. 2024. Vol. 17. P. 61–81. DOI: 10.14254/2071-789X.2024/17-4/4.
13. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни / Упорядники: Арцимеєва Д., Терентьєва Г., Чуйко О. та ін. «GoGlobal». URL: <https://bit.ly/3PIPtfb> (дата звернення: 15.10.2025).
14. Як допомогти внутрішньо-переміщеним дорослим та дітям, яких зустрічає ваша громада. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/how-to-help-refugees> (дата звернення: 15.10.2025).
15. Психологічна підтримка дітей ВПО. *ЮНІСЕФ*. URL: <https://osvitanow.org/psychological-support-for-children/> (дата звернення: 15.10.2025).
16. Психологічна підтримка учнів. *ЮНІСЕФ*. URL: <https://osvitanow.org/psychological-support-for-students/> (дата звернення: 15.10.2025).
17. Проєкт ПОРУЧ. В Україні стартував проєкт психологічної підтримки «ПОРУЧ» URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/poruch> (дата звернення: 15.10.2025).
18. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024. *ЮНІСЕФ*. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49201/file/UNICEF_SitAn_Summary_2024_UKR.pdf.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

19. Education survey reveals impact of war. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/international-education-quality-research> (дата звернення: 15.10.2025).
20. Горчинська О. Питання запобігання та протедії булінгу у загальноосвітніх закладах щодо внутрішньо переміщених осіб: аспекти адаптації та соціально-емоційної підтримки. *Grail of Science*. 2023. № 32. С. 69–74.
21. Дитина не сама: Інструкція з турботи. *ЮНІСЕФ*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/current-projects-parenting> (дата звернення: 15.10.2025).
22. Статистичні дані щодо інклюзивного навчання. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 15.10.2025).
23. Контакти психологічної підтримки: для цивільних, для ветеранів, для дітей і підлітків, для ВПО і постраждалих від війни. URL: [//moz.gov.ua/uk/kontakty-psihologichnoyi-pidtrimki-dlya-civilnih-dlya-veteraniv-dlya-ditej-i-pidlitkiv-dlya-vpo-i-postrazhdalih-vid-vijni](https://moz.gov.ua/uk/kontakty-psihologichnoyi-pidtrimki-dlya-civilnih-dlya-veteraniv-dlya-ditej-i-pidlitkiv-dlya-vpo-i-postrazhdalih-vid-vijni) (дата звернення: 15.10.2025).
24. Аналіз Стратегії інтеграції ВПО та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року. URL: <https://archive.r2p.org.ua/strategiya-integracziyi-vpo-analiz/> (дата звернення: 15.10.2025).
25. Воронкова Г. М. Проблеми безпеки життєдіяльності людини у сучасному світі URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9549> (дата звернення: 15.10.2025).
26. Варналій З.С. Соціальна безпека людини – найвища соціальна цінність в Україні URL: https://www.researchgate.net/publication/376710451_Socialna_bezpeka_ludini_-_najvisa_socialna_cinnist_v_Ukraini. (дата звернення: 15.10.2025).

27. Child Protection in Humanitarian Action: Ukraine Response Report. UNICEF. 2023. URL: https://www.unicef.org/media/144901/file/2023-HAC-Ukraine-revised-Aug.pdf?utm_source
28. Save the Children. Schools as Zones of Peace. URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net> (дата звернення: 15.10.2025).
29. Покалюк В. М. Теоретичні засади навчання безпеки життєдіяльності в закладах освіти. ПедБез. 2019. № 4. № 2. С. 97–103.
30. Ukraine: Situation Report on Internally Displaced Children. UNICEF: Geneva, 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/reports/sitan2024> (дата звернення: 15.10.2025).
31. UNICEF Child Friendly Spaces. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/topics/child-friendly-spaces> (дата звернення: 15.10.2025).
32. Український Червоний Хрест. Звіт про діяльність гуманітарних програм з підтримки дітей ВПО. Київ. 2023. URL: https://www.kyivredcross.org.ua/dopomoga-vpo/?utm_source (дата звернення: 15.10.2025).
33. Оцінка вразливості у місцях тимчасового проживання ВПО – 2024. URL: [https://www.cccmcluster.org/...](https://www.cccmcluster.org/) (дата звернення: 15.10.2025).
34. Доповідь ООН детально висвітлює руйнівний вплив бойових дій на дітей в Україні. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/UN-report-details-devastating-impact-of-hostilities-on-children-in-Ukraine> (дата звернення: 15.10.2025).
35. Освіта для цифрової трансформації суспільства : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Юрка Любченка, 2024. 526 с.
36. Кулакевич Г. М. Методична розробка «Створення безпечного освітнього середовища у закладі освіти» [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/metodichna-rozrobka-stvorennya-bezpechnogo-osvitnogo-seredovischa-u-zakladi-osviti-489010.html> (дата звернення: 15.10.2025).

37. Блудова Ю. О., Ільїна О. О., Отрошко Т. Ф. Формування безпечного інклюзивного середовища в умовах Нової української школи // Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія : Педагогіка та психологія. –2025. - № 3.

38. Черних О. О. Формування безпечної поведінки дітей в Інтернеті як актуальний напрям соціально-педагогічного супроводу. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2018. № 16. С. 146–150.

39. Андрущенко В. П. Теоретичні засади соціального виховання особистості в умовах трансформації суспільства. *Педагогічний дискурс*. 2013. № 14. С. 13–17.

40. Михальчук В. М. Педагогічні умови формування безпечної поведінки школярів. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 50. С. 75–82.

41. WHO. Life Skills Education for Children and Adolescents in Schools. 2022. [URL://iris.who.int/items/5d053e73-4b67-4456-9e9a-f3ae402863f2](https://iris.who.int/items/5d053e73-4b67-4456-9e9a-f3ae402863f2) (дата звернення: 15.11.2025).

42. МОН України. Національна програма «Безпечна школа». 2024. URL: <https://eef.org.ua/program/programa-bezpechna-shkola/> (дата звернення: 15.11.2025).

43. У 20 школах облаштують укриття в межах програми “Безпечна школа” URL: <https://mon.gov.ua/news/u-20-shkolakh-oblashtuyut-ukrittya-v-mezhakh-programi-bezpechna-shkola>(дата звернення: 15.11.2025).

44. UNICEF Україна. Програма «Spilno». URL: <https://www.unicef.org/ukraine> (дата звернення: 15.11.2025).

45. What We Do. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/what-we-do> (дата звернення: 15.10.2025).

46. Модельна навчальна програма «Безпековий практикум. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти» Наказ МОН України №1475 від 18.10.2024. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2025).

47. Як розповідати школярам про мінну безпеку : посібник. ДСНС. URL: <https://nmc.dsns.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2025).

48. Методичні рекомендації щодо навчання дітей правилам безпечної поведінки. ДСНС України. 2023. URL: [//dsns.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/metodichni-rekomendaciyi-2023.pdf](https://dsns.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/metodichni-rekomendaciyi-2023.pdf) (дата звернення: 15.10.2025).

49. СОС Дитячі Містечка. URL: <https://sos-ukraine.org/> (дата звернення: 15.10.2025).

50. Карпенко О. Г., Ворощук О. Д., Ковальська К. В. Інноваційні педагогічні підходи... *Академічні візії*. 2025. № 42. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1768> (дата звернення: 15.10.2025).

ДОДАТКИ**Додаток А****Анкета для батьків дітей ВПО**

Мета: дослідити рівень знань і практичних навичок дітей у сфері безпеки, а також виявити потреби у додатковій підтримці.

Анкета анонімна, відповіді будуть використані лише в наукових цілях.

Тривалість заповнення: 10–12 хвилин.

Частина I. Загальні дані

1. Вік дитини: ____

2. Стать: ☐ хлопчик ☐ дівчинка

3. Час проживання у громаді як ВПО: ☐ менше 6 місяців ☐ 6–12 місяців ☐ більше року
4. Чи навчається дитина зараз у школі? ☐ так ☐ ні

Частина II. Рівень безпеки та поінформованості
1. Повітряна тривога та укриття

5. Чи знає ваша дитина, як діяти під час повітряної тривоги? 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

6. Чи має дитина визначене укриття (школа/будинок/громада)? ☐ так ☐ ні ☐ важко сказати

2. Мінна безпека та вибухонебезпечні предмети

7. Чи пояснювали дитині правила поведінки при виявленні підозрілих предметів? ☐ так, у школі ☐ так, у родині ☐ так, у громаді/НУО ☐ ні

8. Як ви оцінюєте знання вашої дитини щодо мінної безпеки? 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

3. Хімічна та ядерна небезпека

9. Чи знає ваша дитина базові правила поведінки під час хімічної аварії?

☐ так ☐ частково ☐ ні

10. Чи обговорювали з дитиною тему ядерної безпеки? ☐ так ☐ ні 4.

Дорожня безпека

11. Чи має дитина знання правил безпеки пішохода? 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

12. Чи користується дитина велосипедом/електросамокатом? ☐ так,
регулярно ☐

іноді ☐ ні

13. Якщо так, чи дотримується правил (шолом, сигнали, рух у дозволених місцях)? ☐ завжди ☐ іноді ☐ ні

5. Пожежна безпека

14. Чи знає дитина, як діяти під час пожежі? ☐ так ☐ частково ☐ ні 6.

Соціальна безпека (булінг, насильство)

15. Чи стикалася дитина з булінгом у школі чи громаді? ☐ так ☐ ні ☐ не
знаю

16. Чи знає дитина, до кого звернутися у випадку насильства або
кібербулінгу? ☐ так ☐ ні

7. Інтернет-безпека

17. Чи розмовляли ви з дитиною про безпеку в інтернеті? ☐ так ☐ ні

18. Як ви оцінюєте рівень знань дитини про інтернет-безпеку? 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
☐ 5

8. Перша домедична допомога

19. Чи знає дитина основи домедичної допомоги? ☐ так ☐ ні

Частина III. Потреби та рекомендації

20. Які теми найб більш важливі для навчання вашої дитини? ☐ мінна безпека ☐ дії під час тривоги ☐ пожежна безпека ☐ інтернет-безпека ☐ перша допомога ☐ інше: ____

21. Чого найб більше бракує для відчуття безпеки вашої дитини? (відкрите питання) _____

22. Які форми підтримки були б найб кориснішими? ☐ тренінги ☐ консультації психолога ☐ інформаціїб ні матеріали ☐ інше: ____

Анкета для дітей ВПО

Мета: дізнатися, що ти знаєш про безпеку та як почуваєшся у школі и; громаді.

Анкета анонімна. Твої відповіді допоможуть зробити навчання безпечнішим.
Тривалість заповнення: 7–10 хвилин.

Частина I. Про тебе

1. Скільки тобі років? ____
2. Ти ☐ хлопчик ☐ дівчинка
3. У якому класі ти зараз навчаєшся? ____
4. Скільки часу ти живеш у цій; громаді? ☐ менше 6 місяців ☐ 6–12 місяців
☐ більше року

Частина II. Як ти знаєш правила безпеки

1. Повітряна тривога
5. Чи знаєш ти, що робити, коли лунає сирена повітряної тривоги? ☐ так, добре знаю ☐ трохи знаю ☐ ні
2. Мінна безпека
6. Чи знаєш ти правила, що робити, якщо бачиш підозрілий; предмет (наприклад, міна, снаряд)? ☐ так, добре знаю ☐ трохи знаю ☐ ні
7. Хто розповідав тобі про мінну безпеку? ☐ у школі ☐ батьки ☐ друзі ☐ інші дорослі ☐ ніхто

3. Хімічна та ядерна небезпека

8. Чи знаєш ти, що робити під час хімічної аварії (закрити вікна, прикрити рот і ніс тканиною, виїти з небезпечної зони)? ☐ так ☐ частково ☐ ні

9. Чи говорили з тобою про дії під час радіації; її небезпеки? ☐ так ☐ ні 4.

Дорожня безпека

10. Чи знаєш ти правила переходу дороги та поведінки пішохода? 1 ☐ 2 ☐ 3

☐ 4 ☐ 5 11. Чи катаєшся ти на велосипеді або самокаті? ☐ так, часто ☐ іноді

☐ ні

12. Якщо так, чи користуєшся шоломом та дотримуєшся правил? ☐ завжди

☐ іноді ☐ ні

5. Пожежна безпека

13. Чи знаєш ти, що робити, коли виникає пожежа? (виїти з приміщення, викликати 101, не користуватися ліфтом) ☐ так ☐ частково ☐ ні

6. Школа та друзі

14. Чи бувало так, що тебе ображали інші діти у школі чи дворі? ☐ так ☐ ні

15. Якщо з тобою щось трапляється, чи знаєш ти, до кого звернутися по допомогу? ☐ так ☐ ні

7. Інтернет-безпека

16. Як часто ти користуєшся інтернетом? ☐ щодня ☐ кілька разів на тиждень

☐ рідше ☐ не користуюсь

17. Чи знаєш ти, що не можна повідомляти незнайомим людям свою адресу, телефон, паролі? ☐ так ☐ ні

18. Чи траплялося, що хтось писав тобі неприємні речі в інтернеті? ☐ так ☐

ні 8. Перша допомога

19. Чи знаєш ти, як допомогти людині, яка отримала травму (наприклад, викликати 103, зупинити кровотечу)? ☐ так ☐ ні

Частина III. Твої думки

20. Що допомагає тобі почуватися у безпеці? (напиши своїми словами)

Анкета для педагогів і соціальних працівників

(якісний аналіз поведінкових змін дітей ВПО)

Мета:

Визначити основні емоційні, поведінкові та соціальні зміни у дітей внутрішньо переміщених осіб після участі у програмі «Підвищення рівня безпеки життєдіяльності дітей ВПО у приймаючих громадах» (на прикладі СОС Дитячого Містечка, м. Бровари).

Заповнює: педагог / соціальний працівник / вихователь / психолог, який працював із дітьми не менше 4 тижнів.

Тривалість: 10–15 хв. Форма: письмова або усна. Анонімність: дотримується.

Ідентифікаційна частина

1. ПІБ респондента (або код):

2. Посада: _____

3. Вікова група дітей: ☐ 7–12 ☐ 13–18 ☐ Обидві

4. Досвід роботи з дітьми ВПО (роки): _____

5. Період участі у програмі: _____

Блок I. Емоційний стан і саморегуляція

1. Які основні зміни в емоційному стані дітей Ви помітили після участі у програмі?
2. Як діти реагують на стресові ситуації (сигнал тривоги, конфлікт, невдачу)?
3. Які прийоми або вправи (дихання, арт-терапія, ігри) допомогли дітям краще заспокоюватися?

Блок II. Соціальна поведінка

4. Як змінилася взаємодія дітей між собою (допомога, конфлікти, спілкування)?
5. Чи зросла довіра дітей до педагогів або дорослих? У чому це проявляється?
6. Опишіть приклад позитивної зміни у поведінці конкретної дитини.

Блок III. Навички безпечної поведінки

7. Які знання чи навички з безпеки (фізичної, мінної, інформаційної) діти засвоїли найкраще?
8. Як вони застосовують ці знання у повсякденних ситуаціях (під час тривоги, онлайн тощо)?

Блок IV. Ефективність програми

9. Які позитивні результати програми Ви вважаєте найважливішими для дітей ВПО?
10. Що, на Вашу думку, ще потребує покращення або додаткової уваги?

Підсумкова рефлексія педагога

11. Як участь у програмі вплинула на Вас як фахівця (емоційно, професійно, особистісно)?

Анкета для визначення рівня тривожності (Шкала Спілбергера)

Мета: Визначити рівень ситуативної (реактивної) та особистісної тривожності дітей, які проживають у СОС Дитячому Містечку (м. Бровари), з метою оцінювання впливу програми підвищення рівня безпеки життєдіяльності.

Автор методики: С. D. Spielberger.

Тривалість заповнення: 10–15 хвилин. Умови: анонімність, спокійна обстановка, присутність психолога або соціального педагога.

Частина 1. Ситуативна (реактивна) тривожність

Як ти почуваєшся прямо зараз — у цей момент? Познач один варіант відповіді на кожне твердження.

№	Твердження	Ні	Скоріше ні	Так / скоріше так
1	Я спокійний(а) і розслаблений(а)	☐	☐	☐
2	Я відчуваю напруження та неспокій	☐	☐	☐
3	Мені хочеться сховатися або піти від усіх	☐	☐	☐
4	Я почуваюся задоволеним(ою) і безпечним(ою)	☐	☐	☐
5	Я тремчу або мене трусить від хвилювання	☐	☐	☐

6	Я почуваю себе впевнено
й спокійно	☐	☐	☐
7	Я відчуваю, що в мене
щось не вийде	☐	☐	☐
8	Мене легко роздратувати	☐	☐	☐
9	Мені хочеться плакати	☐	☐	☐
10	Мені страшно, що може
статися щось погане	☐	☐	☐

Частина 2. Особистісна тривожність

Як ти зазвичай відчуваєшся у житті — у різних ситуаціях?

№	Твердження	Ні	Скоріше ні	Так / скоріше так
1	Я зазвичай спокійний(а) і врівноважений(а)	☐	☐	☐
2	Я часто відчуваю внутрішнє напруження	☐	☐	☐
3	Я швидко починаю нервувати через дрібниці	☐	☐	☐
4	Я довго переживаю через помилки або невдачі	☐	☐	☐
5	Я часто очікую чогось поганого	☐	☐	☐
6	Я спокійно реагую на критику	☐	☐	☐
7	Я легко виходжу з рівноваги	☐	☐	☐
8	Мене важко збентежити або злякати	☐	☐	☐
9	Я часто відчуваюся схвильованим(ою) без причини	☐	☐	☐
10	Я люблю складні завдання та змагання	☐	☐	☐

Обробка та інтерпретація результатів

Для позитивних тверджень (спокій, упевненість) оцінювання проводиться у зворотному порядку:

Ні = 4, Скоріше ні = 3, Скоріше так / Так = 2–1.

Для негативних тверджень (страх, напруга) — пряме оцінювання: Ні = 1, Скоріше ні = 2, Скоріше так / Так = 3–4.

Рівень тривожності	Діапазон балів	Інтерпретація
Низький	20–30	Дитина відчувається спокійно, емоційно стабільна
Помірний	31–45	Легка збудливість, реакція на стресові події
Підвищений	46–60	Часті епізоди хвилювання, невпевненість
Високий	61–80	Постійна тривога, страхи, ризик емоційного виснаження